

SOĞUK SAVAŞ YILLARINDA TÜRKİYE'DEKİ ABD ÜS VE TESİSLERİ*

SİNAN KIYANÇ**

ÖZ

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB tehditleri karşısında ABD yanlısı bir dış politika benimsemiştir. Soğuk Savaş sürecinde krizler yaşansa da Türkiye politikasına devam etmiştir. Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu üçgeninin ortasında yer alması, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına sahip olması, SSCB'ye komşu olması Türkiye'yi stratejik açıdan son derece önemli kılmıştır. ABD, SSCB karşısında Türkiye'nin stratejik konumundan faydalanmaya çalışmıştır. Bu nedenle Soğuk Savaş sürecinde ABD, Türkiye toprakları üzerinde dinleme, izleme gibi amaçlarla üs ve tesisler kurmuştur. Sayıları ve kapasiteleri değişkenlik gösteren bu üs ve tesisler ülke kamuoyunda tartışmaları da beraberinde getirmiştir. ABD'nin silah ambargosuna karşılık 26 Temmuz 1975 tarihinde Türkiye, bu üs ve tesisleri el koymuştu. ABD silah ambargosunu kaldırmasıyla üs ve tesislerdeki faaliyetlerine devam etmiştir. ABD, Türkiye'deki üs ve tesislerden SSCB ve Ortadoğu'nun yanı sıra ülkede istihbarat ve propaganda faaliyetleri yürütmüştür. Bu nedenle üs ve tesisler Türkiye ile SSCB ilişkilerinin iyileşmesinde engellerden birisi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, ABD, Üs ve Tesis, CIA, U-2 Casus Uçakları.

* Bu makalede Etik Kurul kararı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. / There is no study that would require Ethical Committee approval in this article

** Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla/TÜRKİYE, sinankiyanc@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0148-9632

USA BASES AND FACILITIES IN TURKEY IN COLD WAR YEARS

ABSTRACT

Turkey, in the face of threats from the USSR after the Second World War, adopted a pro-USA foreign policy. Although there were crises in the Cold War process, she continued her policy. Being located in the middle of the triangle of the Balkan, Caucasus, Middle East and having the Straits of the a Bosphorus and Dardanelles and neighboring the USSR made Turkey strategically important country in the world. The USA has always tried to benefit from Turkey has always tried to take advantage of Turkey's strategic location across and the USSR. Therefore, the USA during the Cold War period established bases and facilities for purposes of monitoring and listening on the territory of Turkey. These bases and facilities, whose numbers and capacities vary, led to discussions in the public opinion of the country. On July 26, 1975, as a response to USA arms embargo Turkey had confiscated USA bases and facilities. Upon the lifting of the USA embargo on arms, the US continued her activities in bases and facilities. The USA carried out her intelligence and propaganda activities towards the USSR and the Middle East from the facilities in Turkey. Therefore, bases and facilities acted as the key barriers to the improvement of relations between Turkey and the USSR.

Keywords: Turkey, USA, Bases, CIA, U-2 Spying.

GİRİŞ

ABD yayılmacı politikası kapsamında toprakları dışında Birinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan üs ve tesis kurma çabası, İkinci Dünya savaşından itibaren artarak devam etmiştir. ABD hegemonyasının en önemli temsilcisi olan bu üs ve tesisler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni dünya düzeninde ABD'nin üstlendiği rol ile yeniden şekillenmiştir. Soğuk Savaş sürecinde ABD, SSCB'nin yayılmasını engellemek (çevreleme politikası) ve çıkacak büyük savaşı topraklarından olabildiğince uzakta karşılamak için üs ve tesislerini yeniden konumlandırmıştır.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB'nin tehditkâr tutumu neticesinde Batı, dolayısıyla ABD yanlısı bir dış politika benimsemişti. Bu kapsamda 23 Şubat 1945 tarihinde Türkiye ile ABD arasında yapılan anlaşma ile yeni bir süreç başlamıştır. Anlaşmanın ikinci maddesi “Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti, tedarik edebilmek vaziyetinde bulunduğu ve müsaade edebileceği maddeleri, hizmetleri, sühuletleri veya malumatı Amerika Birleşik Devletleri’ne temin edecektir” ile Türkiye’nin ABD güvenliği için önemi vurgulanmıştı. Böylece Türkiye, karayollarını, limanlarını, hava meydanlarını, demiryolları ve istasyonlarını ABD’nin kullanımına izin vermiştir. Bunun yanı sıra Türkiye’de ABD’li sivil ve askerî danışmanlar görülmeye başlanmıştır¹.

Türkiye ile ABD arasında Soğuk Savaş yıllarında bir dizi anlaşma yapılmıştı. ABD’nin ekonomik ve savunma amacıyla yaptığı bu anlaşmalar iki ülke ilişkilerini şekillendirmiştir. SSCB’nin 29 Ağustos 1949 tarihinde Kazakistan’ın Semipalatinsk şehrinde nükleer bomba denemesini başarıyla sonuçlanmıştı. Böylece SSCB, ABD’nin yanı sıra dünyanın ikinci nükleer gücü hâline gelmişti. Bu durum ABD’nin SSCB topraklarını takip etmede üs ve tesislerin önemini artırmıştı. Türkiye’nin NATO’ya katılması (18 Şubat 1952) üzerine ülke topraklarında NATO’ya ait üs ve tesisler kurulmaya başlamıştır². Türkiye’nin NATO’ya katılması sonrasında NATO Antlaşması’nın

¹ Haydar Tunçkanat, **Amerika Emperyalizm ve CIA (Merkez Haberalma Teşkilatı)**, Tekin Yayınevi, Ankara 1987, s.19-20; 23 Şubat 1945 tarihli Türkiye ile ABD arasında imzalanan anlaşmanın tam metni için bk. **Resmî Gazete**, 10 Temmuz 1945, 6053.

² NATO Antlaşması’nın üçüncü maddesine göre: “İşbu antlaşmanın gayelerinin daha müessir bir şekilde tahakkukunu temin için taraflar, kendi hususi vastalarını geliştirmek ve birbirlerine karşılıklı yardımlarda bulunmak suretiyle, münferiden ve müçtemian, devamlı ve fiili olarak hareket edip, bir silahlı tecavüze karşı münferit ve müşterek mukavemet kudretlerini idame ve tezyit eyleyecektir.” Haydar Tunçkanat,

üçüncü maddesine istinaden ABD ile Türkiye arasında üs ve tesislerin kurulması amacıyla ikili anlaşmalar yapılmıştır. ABD ile Türkiye arasında 23 Haziran 1954 yılında imzalanan “Askerî Kolaylıklar Anlaşması” sonrasında Türkiye’de ABD yönetiminde üs ve tesisler kurulmuştur. Soğuk Savaş döneminde sayıları sürekli değişen bu üs ve tesisler ABD’nin stratejik planları kapsamında değişkenlik göstermiştir³.

CIA, 19 Kasım 1980 tarihinde hazırladığı belgede Türkiye’deki üs ve tesislere dikkat çekmiştir. Belge de ABD’nin Türkiye’de 40 üs ve tesisinin olduğu belirtilmiştir. Bunların 26’sının üs olarak kullanıldığı ifade edilmiştir. Bu üslerden Adana-İncirlik Hava Üssü ve İzmir-Çiğli Hava Üssünün en önemlileri olduğu belirtilmiştir. Stratejik konumundan ötürü Diyarbakır tesisinin SSCB’nin takip edilmesinde kritik önemine vurgu yapılmıştır. İran İslam Devrimi sonrasında, İran’da ABD tesislerinin kapatılması üzerine Türkiye’deki üs ve tesisler daha fazla önem kazanmıştır⁴.

Bu üs ve tesislerin kuruluşu ve faaliyetleri hakkında Türkiye ile ABD arasında bir dizi anlaşma yapılmış, bunlardan bir kısmı sözlü olarak onaylanmıştı. Bu nedenle üs ve tesislerde uzun yıllar yönetim ve yetki karmaşası yaşanmıştır. ABD üs ve tesisleri Türk kamuoyunda ancak 1964 yılındaki Kıbrıs Meselesi sonrasında gündeme gelmiş ve tartışılmıştı. Kıbrıs’ta yaşanan gelişmeler karşısında Türkiye’nin adaya müdahale kararına ABD karşı çıkmıştı. ABD Başkanı Lyndon B. Johnson tarafından kaleme alınan ve tarihe Johnson Mektubu olarak geçen diplomatik kriz iki ülke ilişkilerini son derece olumsuz etkilemişti. Johnson Mektubu, Türkiye kamuoyunda ABD ile ilişkilerin sorulanmasına neden olmuştu. Türkiye İşçi Partisi, ABD’nin Türkiye’deki üs ve tesislerini egemenlik haklarına aykırı olduğunu belirterek seçim propagandası hâline getirmişti. O güne kadar kamuoyunda çok az yer bulan ve neredeyse

İkili Anlaşmaların İçyüzü, Kaynak Yayınları, İstanbul 2001, 3. Baskı, s.143; Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.190.

³ **FRUS**, Action Memorandum From the Assistant Secretary of State for European Affairs (Vest) to the Under Secretary of State For Political Affairs (Newsom), Circular 175 Procedure—Request for Authorization to Negotiate with the Government of Turkey a New Agreement to Govern the Operations of United States Defence Installations in Turkey, 3 Kasım 1978, Foreign Relations of the United States, 1977-1980, Volume XXI, Cyprus; Turkey; Greece, Document 124; **Resmî Gazete**, 07 Temmuz 1954, 8748.

⁴ **CIA**, West Europe Report, 19 Kasım 1980, CIA, RDP82-00850R000300050022-9, s.3.

sadece kurulduğu yerlerde varlığından haberdar olunan üs ve tesislerin varlığı geniş bir kesim tarafından tartışılmıştı⁵.

İki ülke arasındaki anlaşma karmaşası 1969 yılına kadar sürmüştür. Türk-Amerikan Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması ile o güne kadar iki ülke arasında imzalanan anlaşmalar bir çatı altında toplanmış, üs ve tesislerin durumu yeniden ele alınmıştır. Türkiye'nin üs ve tesisler üzerindeki hakları genişletilmiştir⁶. Kamuoyundan gelen tepkileri azaltmak, üs ve tesislerin karmaşıklığını düzeltmek için yapılan anlaşma yeni bir dönemde başlangıcıdır. Bu dönem 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ile sonlanmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler karşısında gerçekleştirdiği Kıbrıs Barış Harekâtı'na ve öncesindeki 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında konulan haşhaş ekim yasağının kaldırmasına ABD sert tepki göstermiş ve 1975 yılından itibaren Türkiye'ye ambargo kararı almıştır. Ambargo zaten zor durumda olan ülke ekonomisini derinden sarsmıştır. Tüm çabalara karşın ABD'nin ambargoyu kaldırmaması neticesinde 26 Temmuz 1975 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile Türkiye, toprakları üzerinde bulunan tüm ABD üs ve tesislerine el koymuştur. Bu hamle beraberinde SSCB ile yakınlaşmayı da getirmiştir. Soğuk Savaş sürecinde birçok kez kırılmalara sahne olan iki ülke ilişkileri, atılan adımlarla yeni bir sürece girmiştir. O güne kadar ABD üs ve tesislerinin varlığından rahatsızlığını her seferinde belirten SSCB, Türkiye'nin üs ve tesislere el koymasından memnuniyet duymuştur.

ABD, 1978 yılında ambargoyu kaldırması üzerine Türkiye'deki üs ve tesislerinde yeniden faaliyet göstermiştir. İran İslam Devrimi sonrasında, ABD'nin İran topraklarındaki tesislerinin kapatılması, SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi (Aralık 1979) ABD'nin bölgedeki güvenlik kaygılarını artırmıştı. Bu nedenle 29 Mart 1980 tarihinde Türkiye ile ABD arasında Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma da ABD'nin Türkiye topraklarında nerelerde üs ve tesis kuracağı, yönetimi ve faaliyetleri belirlenmiştir⁷.

ABD, Türkiye'de kurduğu üs ve tesislerden başta SSCB olmak üzere çevre ülkelere yönelik dinleme ve izleme faaliyetleri yürütmüştür. Bu kapsamda

⁵ Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi, **Çalışma Raporu Üçüncü Büyük Kongre 9-12 Kasım 1968**, Ankara 1968, s.7.

⁶ Dışişleri Bakanlığı, **Dışişleri Bakanlığı Belleteni**, Temmuz 1969, 58, Ankara 1969, s.12.

⁷ Armaoğlu, **Belgelerle**, s.300; **Resmî Gazete**, 1 Şubat 1981, 17238.

Soğuk Savaş yıllarının önemli casusluk projelerinden U-2 casusluk projesinin bir kısmı İncirlik Hava Üssü'nden yürütülmüştür. Bu durum Türkiye ile SSCB arasında krize neden olmuştur. Dinleme ve izleme faaliyetlerinin yanı sıra İncirlik Hava Üssü bir lojistik merkez hâline getirilmiştir. ABD bölgede yürüttüğü operasyonlarda İncirlik Hava Üssü'nü kullanmıştır⁸. Bunun yanı sıra CIA arşiv belgelerinde ABD'nin üs ve tesislerinden Türkiye'de de istihbarat ve propaganda faaliyetleri yürüttüğü görülmektedir.

Soğuk Savaş yıllarında Türkiye'de kurulan NATO ve ABD üs ve tesisler Türkiye ile ABD ilişkilerinde son derece önemli bir yer tutmuştur. Bunun karşılığında SSCB ile ABD ilişkilerinde ve Türkiye ile SSCB ilişkilerinde gerginliğe neden olmuştur. Bu çalışmada ülkedeki ABD üs ve tesislerin nerelerde kurulduğu, üs ve tesislerde hangi faaliyetlerin yürütüldüğü, üs ve tesislerin ülke kamuoyunda nasıl bir etki yarattığı, Türkiye-ABD ve Türkiye-SSCB ilişkilerinde ne gibi rol oynadığı sorularına ABD Dışişleri Bakanlığı, ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı Arşivi başta olmak üzere dönemi aydınlatacak birinci el kaynak, araştırma eserleri ele alınarak cevap verilmektedir.

ABD'nin Üs ve Tesis Kurma Faaliyetleri

Birinci Dünya Savaşı'na sonradan katılan ABD, İkinci Dünya Savaşı'na da tepkisiz kalmamıştı. Müttefikleri Fransa ve İngiltere'nin kaybetmesi durumunda ticaretine büyük darbe vurulacağını bilen ABD, önemli bir adım atmış ve 11 Mart 1941 tarihinde Senato'dan Ödünç Verme ve Kiralama (Lend and Lease) yasasını geçirmiştir. Bu yasa ile ülkelere yiyecek ve savaş malzemesi dâhil her türlü yardımı yapmanın önünü açmıştır. Ancak yardımların karşılığının nasıl alınacağı savaş sonrasına bırakılmıştı. 1941 yılında İngiltere ile imzalanan Ödünç Verme ve Kiralama Anlaşması neticesinde ABD, Karayip-ler'deki İngiliz üslerini himayesine almıştır. ABD kısa sürede Bermuda, Bahamalar, Jamaika, Antik, St. Lucia, Trinidad, İngiliz Guyanası, Nexfoundland gibi İngiliz üslerinde faaliyet göstermişti⁹.

⁸ ABD'nin Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun'un çağrısı üzerine Lübnan'a askerî müdahale sırasında İncirlik Hava Üssü'nü kullanmasıdır. Muhalefetin böylesine bir harekette ABD'nin Türkiye'den izin almadığı hatta bilgi vermediğini iddia etmesi üzerine dönemin Dışişleri Bakanı olan Fatin Rüştü Zorlu müdahaleyi desteklediklerini ve bu müdahalenin Eisenhower Doktrini kapsamında bir tatbikat olduğunu belirtmiştir. Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikası 1945-1991**, Der Yayınları, İstanbul 2016, s.132-133.

⁹ Selin M. Bölme, **İncirlik Üssü ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye**, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.86-87.

ABD İkinci Dünya Savaşı'na katıldığında yaklaşık yüz adet üsse sahip iken, savaş sona erdiğinde Atlantik'ten Pasifik'e yaklaşık yüz ülkeye dağılmış iki binden fazla üs ve otuz binden fazla askerî tesis elde etmişti. ABD, savaş sona erdiğinde 8,3 milyon karacı, 3,3 milyon denizci ve beş yüz bin deniz piyadesini denizaşırı bölgelerde konuşlandırmıştı. 7 Ağustos 1945 tarihinde Potsdam Konferansı'nda konuşan ABD Başkanı Harry S. Truman yeni düzenle üslerin konumunu şöyle belirlemiştir:

“ABD bu savaş sonucunda bir kâr veya kişisel bir fayda elde etmek istememektedir. Buna karşın çıkarlarımızı ve dünya barışını korumak için gerekli olan askerî üsleri elimizde tutmaya devam edeceğiz. Askerî uzmanlarımızın savunmamız için hayati gördüğü üsleri elde edeceğiz. Bunu Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne uygun düzenlemelerle yapacağız¹⁰”

ABD Başkanı Harry S. Truman bu sözleriyle ABD üs ve tesislerinin önemini vurgulamıştır. ABD üs ve tesislerinin dönüm noktalarından birisi de NATO'nun kurulmasıdır. ABD gerek NATO kapsamında gerekse ikili anlaşmalar kapsamında dünyanın birçok yerinde üs ve tesisler kurmaya devam etmiştir. Feridun Akkor'un *Milliyet* gazetesinde ABD üs ve tesisleri hakkında 11 Ağustos 1966 tarihinde kaleme aldığı yazıda ABD'nin gelecek bir saldırıyı topraklarından uzak bir noktada karşılamak için dünyanın dört bir yanındaki üs ve tesislerine dikkat çekmiştir. Akkor, ABD Silahlı Kuvvetleri'nin üçte ikisinin toprakları dışında konumlandığına değinerek dünyanın farklı noktalarında ABD'nin 585 üsse sahip olduğunu ifade etmiştir¹¹.

Türkiye'deki ABD Üs ve Tesislerinin Kurulması

ABD Soğuk Savaş sürecinde SSCB ile patlak verebilecek büyük savaşı olabildiğince topraklarından uzak bir noktada karşılamak için dünyanın çeşitli yerlerinde birçok üs ve tesis kurmuştur. Bu üs ve tesisler, çevreleme politikası kapsamında SSCB topraklarına yakın yerlerde yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda SSCB'ye, Ortadoğu ve Balkanlara komşu olan, İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile son derece stratejik bir noktada bulunan Türkiye ön plana çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB tehditleri karşısında ABD'den des-

¹⁰ A.g.e., s.91, 93.

¹¹ “Amerikan Üsleri”, *Milliyet*, 11 Ağustos 1966, s.2; Zdzislaw Lachowaki, *Foreign Military Bases in Eurasia*, Stocholm International Peace Research Institute (sirpi), CM Gruppen, Bromma 2007, s.5-6.

tek bulmaya çalışan Türkiye, kısa süre sonra bu desteği elde etmiştir. ABD, Türkiye'nin stratejik konumunu değerlendirmiş ve bu nedenle talebe olumlu cevap vermiştir. Türkiye'nin stratejik önemi CIA arşiv belgelerinde birçok kez vurgulanmıştır. Buna örnek olarak CIA'nın Türkiye hakkında hazırladığı 22 Aralık 1948 tarihli "Turkey" kitapçığında Türkiye'nin ABD güvenliği açısından önemi üzerinde durulmuştur¹². Yine CIA 8 Ocak 1951 tarihli raporunda, ABD'nin SSCB karşısında Akdeniz'deki varlığını güçlendirmek için Türkiye'nin önemine dikkat çekmiştir. Bu nedenle Türkiye'ye yapılacak yardımların ülkedeki ABD varlığını güçlendireceğinin altını çizmiştir¹³.

Türkiye'nin stratejik konumu tarihin birçok döneminde olduğu gibi Soğuk Savaş yıllarında da ön plana çıkmıştır. ABD'nin Ankara Büyükelçisi (1948-1952) George Wadsworth tarafından 3 Mayıs 1951 tarihinde hazırlanan Doğu-Batı Mücadelesinde Türkiye'nin Durumu başlıklı raporda, Türkiye'nin patlak verebilecek büyük savaşta tarafsızlığını korumaya çalışacağına dikkat çekmiştir. Ancak Türkiye'nin tarafsız tutumuna karşın topraklarının güvenliği için üs ve tesisleri kendi lehine kullanıma açacağını belirtmiştir¹⁴.

Türkiye'de NATO üssü denildiğinde akla ilk gelen İncirlik Hava Üssü uzun yıllar bu konudaki tartışmalarında merkezinde yer almıştır. İncirlik Hava Üssü kurulmadan yıllar önce İkinci Dünya Savaşı yıllarında Adana son derece önemli bir istihbarat mücadelesine sahne olmuştu. ABD istihbarat teşkilatı The Office of Strategic Services-OSS (1942-1945), 1943 yılında Adana'da bir merkez kurmuştu. ABD Elçisinin Adana'daki yazlık evi istihbarat merkezi hâline getirilmişti¹⁵. ABD'nin bu hamlesi aslında bölgedeki istihbarat mücadelesinin bir parçasıydı. 7OSS'nin verdiği bilgiler ışığında bölgedeki Alman istihbaratının yoğun faaliyet yürüttüğü görülmektedir. Bu durum Adana'nın stratejik konumunu ön plana çıkarmıştır¹⁶.

ABD, 1948 yılından itibaren Türkiye'nin stratejik konumundan yararlanmak istemişti. Bu nedenle ABD Dışişleri Bakanlığı Politika Planlama Dairesi

¹² CIA, Turkey, 22 Aralık 1948, CIA-RDP78-01617A001400020001-3, s.45.

¹³ CIA, Contribution to NIE-9: Turkey, 8 Ocak 1951, CIA-RDP79R01012A000300020004, s.8.

¹⁴ CIA, Turkey's Position in The East-West Struggle, 03 Mayıs 1951, CIA-RDP79R01012A000300020009-6; CIA, Turkey's Position in The East-West Struggle, 12 Şubat 1951, CIA-RDP79R01012A000300020014-0.

¹⁵ Bölme, a.g.e., s.153.

¹⁶ CIA, CIA-RDP82-00038R001000160021-2.

Büyükelçisi Edwin C. Wilson 25 Mayıs 1948 tarihinde Türkiye'de askerî bir muharebe merkezi kurulması için Türk yetkilileri ile görüşmeler yapmak üzere kritik bir ziyaret gerçekleştirmişti. Ziyaret sonrasında ABD Genelkurmayı tarafından hazırlanan raporda (1949 Mayıs) İskenderun-Adana bölgesinde bir hava üssü kurulması için Türkiye ile anlaşma yapılması önerilmişti¹⁷.

SSCB'nin 29 Ağustos 1949 tarihinde nükleer bomba denemesi başarıyla sonuçlanması, nükleer güç olarak ABD tekelini sonlandırmıştır. Bunun yanı sıra Yugoslavya'nın SSCB'den ayrılarak *Koniform* kurması, Ortadoğu'daki gelişmeler ABD'nin Türkiye'de üs ve tesisler kurma planını hızlandırmıştır. 14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçiminde Demokrat Parti, NATO üyeliğini seçim propagandasında kullanmış, ABD'nin üs ve tesis kurma talebine ön şart olarak NATO üyeliğini sunmuştur¹⁸. Türkiye 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya üye olmuştu. Türkiye, NATO üyeliği sonrasında 25 Ağustos 1952 tarihinde imzaladığı NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi kapsamında NATO'nun ülke topraklarında askerî üs ve tesisler kurmasını ve personel bulundurmasını kabul etmiştir. Bunun yanı sıra sözleşmede yabancı personelin tabi olacağı kurallar belirlenmiştir¹⁹. NATO Sözleşmesi kapsamında 23 Haziran 1954 tarihinde Türkiye ile ABD arasında imzalanan Askerî Kolaylıklar Anlaşması ile ABD'nin ülke topraklarında üs ve tesis kurma ile askerî faaliyetlerde bulunmasının yasal zemini hazırlanmıştır²⁰.

Bu anlaşma ile Türkiye topraklarında ABD üs ve tesisleri kurulmuştur. Ancak bu anlaşmanın imzalandığı gün ABD, Türkiye'ye verdiği nota ile anlaşmanın içinde yer almayan ancak sonrasında benimsenen geniş haklar elde etmiş, Türkiye'de bulunan ABD personelinden gümrük vergisi alınmaması ve eşyalarının aranmaması gibi ayrıcalıklar kazanmıştır. ABD'ye tanınan geniş haklar beraberinde birçok tartışmayı da getirmiştir²¹.

¹⁷ Selin M. Bölme, "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askerî Üsler: Süreklilik ve Değişim", *Uluslararası İlişkiler*, S 34, İstanbul, 2012, s.56.

¹⁸ A. Haluk Ülman, "NATO ve Türkiye", *AÜSBF Dergisi*, S 4, Ankara 1967, s.150.

¹⁹ Bölme, *a.g.e.*, s.197; Ömer İlhan Akipek, "NATO Kuvvetleri Sözleşmesine Göre Vazife Kavramı ve Türkiye'deki Tatbikatı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C 24, S 1, Ankara 1967, s.15; NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi tam metin için bk. Armaoğlu, *Belgelerle*, s.194-230; *Resmî Gazete*, 20 Mart 1954, 8663.

²⁰ Armaoğlu, *Belgelerle*, s.277; *Resmî Gazete*, 7 Temmuz 1954, 8748.

²¹ Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların*, s.144; Detaylı bilgi için bk. *Resmî Gazete*, 06 Temmuz 1954, 8747.

ABD Üs ve Tesislerin Yönetiminin Düzenlenmesi

Türkiye ile ABD arasında imzalanan anlaşmaların sayılarının çokluğu ve gizliliği nedeniyle hangi üs ve tesisin hangi tarihlerde kurulduğu, ne şekilde kullanıldığı konusunda kesin ifade kullanmak mümkün değildir. Ancak ABD, Türkiye'deki etkinliği yoğun olarak görülmüştür. Bu kapsamda 31 Mart 1957 tarihinde Türkiye'de 3.720 asker, 138 sivil ve 2.167 aile üyesi olmak üzere toplam 6.025 Amerikalı personel bulunmaktaydı. 15 Mart 1958'de bu sayı 6.449'u asker olmak üzere 10.573'e çıkmıştır. Sadece altı ay sonra 15 Kasım 1958'de bu sayı 13.247'ye ulaşmıştır. Hızlı bir artış gösteren personel sayısı 1970'li yılların başında 25.000'e ulaşmıştır. Ülkede bu kadar çok ABD personelinin bulunması beraberinde birçok sorunu da getirmiştir. ABD üs ve tesislerinin bulunduğu yerlerde ABD personeli ile bölge insanı arasında çeşitli asayiş sorunları yaşanmıştır²².

Türkiye'deki ABD üs ve tesislerinin siyasi ve askerî rolleri ön plana çıkmıştır. Bu rollerin yanı sıra anlaşmalardan doğan belirsizlik nedeniyle personel sorunları yaşanmıştır. Türkiye'de görev yapan personelin işledikleri suçlarla ilgili olarak NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'ne göre gönderen ve kabul eden ülke yasalarında mevcut bir suçun işlenmesi durumunda bir tarafın yasalarınca suç teşkil edilmeyen fiilde yargılamanın nasıl yapılacağı açık değildir. Bunun yanı sıra suçun resmî görev sırasında işlenmesi durumunda yargılamanın gönderen ülkeye, ABD'ye, bırakılması önemli bir hukuki boşluğa neden olmuştur. Çünkü "resmî görev sırasında" ifadesini tespit edecek bir birim yoktu. Bunun üzerine 16 Temmuz 1956 tarihinde çıkarılan kanunla bu onay ABD'nin Türkiye'deki en üst rütbeli komutanına bırakılmıştır. Bu durum birçok kez suistimal edilmiştir²³.

²² Bölme, **a.g.e.**, s.236.

²³ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.71; Türkiye ile ABD arasında yapılan 12 Temmuz 1947 tarihinde yapılan "Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma" gereğince Türkiye'de kurulan Joint American Military Mission for Aid to Turkey (JAMMAT 1958 tarihinde Joint United States Military Mission for Aid to Turkey-JUSMMAT adını almıştır), görevli ABD'li personel hakkında tüm işlemler Türk yargı organları tarafından yürütülmüştür. Ancak NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi kapsamında bu görevlilerinde statüsü değiştirilmiştir. Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların**, s.170-171; İlgili değişikliğin ikinci maddesinde, 6375 sayılı kanunla tasdik edilen sözleşmenin VII. maddesinin 4. fıkrasına (resmî vazifesinin ifası sırasında), ibaresinden sonra (veya resmî vazifesini ifası dolayısıyla), 5. fıkrasına (resmî vazifesinin ifası dolayısıyla), 5 (g) bendine (resmî vazifesinin ifasından mütevellit) ibaresinden sonra (veya resmî vazifenin ifası sırasında) ibaresinden sonra (veya resmî vazifenin ifası sırasında) ve 8. Fıkraya (resmî vazifenin

11 Mayıs 1956 tarihinde Çavuş Frank R. Boston Eskişehir'den Ankara'ya giderken beş çocuğa çarpmış ve üçünün ölümüne neden olmuştur. Çavuş Boston gözüaltına alınmasına karşın resmî görev sırasında suçun işlendiği iddia edilerek, ABD tarafından, yargılama sonrasında ceza almasına karşın delil yetersizliğinden ötürü cezası uygulanmamıştır. Bir başka örnekte 5 Kasım 1959 tarihinde Ankara'da ABD'li bir yarbayın on bir askere çarparak birinin ölümüne sebep olduğu kaza da aynı kapsama alınmıştır²⁴. Bir başka suistimal ise gümrüksüz alışverişlerde yaşanmıştır. ABD'li personelin gümrüksüz alışveriş hakkının bazı personel tarafından suistimal edildiği belirlenmiştir. Robert M. Fresco'nun CIA arşivlerinde bulunan raporunda bu duruma değinmiştir. Robert M. Fresco, Ankara'da yaşayan bir ABD'li personelin sigara ve alkol gibi ürünleri ucuz alabildiğine ve kapı komşusu bir profesörün bu ürünleri gümrük vergisi nedeniyle alamamasına dikkat çekmiştir. Bu durumun bazı personeller tarafından ürünlerin ticaretinin yapılması suretiyle suistimal edildiğini ifade etmiştir²⁵.

Bu sorunlar sadece Türkiye'de değil ABD üs ve tesislerinin bulunduğu birçok ülkede de yaşanmıştır. Bunun üzerine ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower, 1956 Kasım ayında Frank C. Nash'ı görevlendirmişti. Nash, 31 Mart 1957'de yayınladığı raporunda Türkiye kısmında çözüm için öneriler belirtse de atılan adımlar sınırlı kalmıştır²⁶.

ABD üs ve tesisleri Türkiye'de uzun yıllar bilinmezliğini korumuş, birkaç haber dışında kamuoyunda yer bulmamıştır. Gündeme gelmeyen üs ve tesislerin tartışılması ve kamuoyunda yer bulması 1964 tarihinde Kıbrıs Meşuresi karşısında Türkiye'nin müdahale kararına ABD'nin karşı tavır almasıyla başlamıştır. ABD Başkanı Lyndon B. Johnson tarafından Başbakan İsmet

ifası sırasında) ifadesinden sonra (veya resmî vazifenin ifası dolayısıyla) ibareleri ilave edilmiştir. 28 Temmuz 1956 tarihinde Türkiye ile ABD arasında kabul edilen muhtıra da ABD personeline görevli olup olmadığının tespiti şöyle belirtilmiştir: "ABD askerî kuvvetlerinin Türkiye'de mensup oldukları makamı işgal eden en yüksek dereceli imzasını havi resmî bir vesikada, fiilin vazife dolayısıyla veya vazife sırasında işlendiği bildirildiği takdirde bu husus Türk adli makamları tarafından kabul olunacaktır." **A.g.e.**, s.187-190.

²⁴ Bölme, **a.g.e.**, s.253-254; "Amerikalı Bir Yarbay 11 Eri Ezdi", **Milliyet**, 06 Kasım 1959, s.1; "Bir Amerikalı Onbaşı Türk Parasını Çiğnedi", **Milliyet**, 08 Kasım 1959, s.1.

²⁵ Robert M. Fresco, Yanks in Turkey, A Problem of Visibility, **CIA**, 14 Eylül 1970, CIA-RDP88-01215R00040020017-9.

²⁶ Bölme, **a.g.e.**, s.237-239.

İnönü'ye gönderilen mektup (Johnson Mektubu) iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemiştir²⁷.

Türkiye'de ABD üs ve tesislerini ilk eleştiren TKP'nin yayın organlarından olan ve Almanya'nın Leipzig şehriden yayın yapan Bizim Radyo'dur. Bizim Radyo yayınlarında ABD üs ve tesisleri geniş yer tutmuş, bu üs ve tesislerin varlığı işgal olarak değerlendirilmiştir²⁸. Bizim Radyo'nun yayınlarının yanı sıra ABD üs ve tesislerini kamuoyunda gündeme getiren Türkiye İşçi Partisi (TİP) olmuştur. TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, 1965 Milletvekili Genel Seçimi kampanyası açılış konuşmasında ABD üs ve tesislerine geniş yer ayırmıştır. Bu üs ve tesislerin birer küçük Amerika olduğunu ve bu yerlere Türk polisinin ve Türk hâkiminin giremediğini belirtmişti²⁹. TİP'in bu çıkışı ile üs ve tesisler kamuoyunda geniş yer bulmuştur. Konu kısa süre sonra TBMM gündemine de taşınmıştı. Abdi İpekçi'nin 21 Kasım 1965 tarihinde kaleme aldığı yazıda bu duruma dikkat çekmiştir. İpekçi, Senatör Sadi Koçaş'ın ABD'nin Türkiye'deki üs ve tesisleri hakkında TBMM'ye sunduğu yazılı soru önergesine değinerek, ABD üs ve tesislerinin önemli bir tartışma unsuru olduğunu ifade etmiştir. İpekçi, TİP'in söylevleri dışında kamuoyunda üs ve tesisler hakkında yeterince bilgi olmadığına değinmiştir. İpekçi, ABD üs ve tesisleri hakkında ellerindeki bilgiyi şöyle belirtmiştir:

“Memleketimizde, kontrolü tamamen Türk Genelkurmay'ına ait olmayan askerî üsleri iki kategoriye ayırmak mümkündür. Bunların bir kısmı diğer NATO ülkelerinde olduğu gibi ortak savunma için kurulmuş NATO üsleridir ve NATO Başkumandanlığına bağlıdır. Diğer bir kısmı ise Türkiye ile Amerika arasında yapılan özel ikili anlaşmalar neticesinde kurulmuştur. Tartışma konusu yapılan üsler bunlardır³⁰.”

Bu tartışmalar kapsamında üs ve tesisler kamuoyunda tartışmalara neden olsa da Başbakan Süleyman Demirel üslerin varlığını reddetmiş, bunların te-

²⁷ Detaylı bilgi için bk. Haluk Şahin, **Johnson Mektubu: Türk-ABD İlişkilerini Değiştiren Olayın Perde Arkası**, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul 2002.

²⁸ Anjel Açıkgoz, **Bizim Radyo'da Nazım Hikmet**, Tüstav Yayınları, İstanbul 2004.

²⁹ Barış Ünlü, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar**, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s.205 ve 242.

³⁰ Abdi İpekçi, “Üsler Meselesi”, **Milliyet**, 21 Kasım 1965, s.1; “Üslerle İlgili Pürüzlü Noktalar Ele Alınıyor”, **Milliyet**, 21 Kasım 1965, s.1.

sis olduğunu savunmuştur³¹. Üs ve tesislerin ülkenin egemenliği görmezden gelinerek adeta ABD toprağıymış gibi kullanıldığı tartışmaları kamuoyunda geniş yer tutmuştur³².

Başbakan Süleyman Demirel'in "Türkiye'de ABD üssü yok tesisi vardır" açıklaması karşısında Yaşar Kemal, Fethi Naci ve Doğan Özgüden tarafından çıkarılan *Ant* dergisi, 12 Eylül 1967 tarihli sayısında "Türkiye'deki Amerikan Üslerini Açıklıyoruz" başlığıyla Türkiye'deki ABD üs ve tesislerin listesini yayınlamıştı. Haber, Amerikan Hava Kuvvetleri'nin AFM 87-3 sayı ve 25 Kasım 1963 tarihli USAF INSTALLATIONS DIRECTORY (Worldwide)-Dünyadaki Hava Kuvvetleri Tesisleri Rehberi'nde verilen bilgiler ışığında hazırlanmıştı. Haberde ABD'nin İncirlik (Adana) ve Çiğli (İzmir)'de birer hava üssü ile Ankara, Adana, İzmir, Manisa, Diyarbakır, Erzurum, Konya, İskenderun, Kocaeli ve Trabzon'da çeşitli harekât ve lojistik tesisleri bulunduğu ifade edilmiştir. ABD'nin harekât ve lojistik tesisleri arasında hava istasyonları, muharebe merkezleri, bakım merkezleri, subay lojmanları, idarehaneler, okullar, hastaneler, su tesisleri, park yerleri, eğlence merkezleri, spor salonları, servis istasyonları, depolar, ikmal merkezleri, meteoroloji istasyonları, hareket yerleri, petrol depoları, havaalanları, radyo verici istasyonları, postaneler, istikamet tespit merkezleri yer almıştır. Bunun yanı sıra ABD ile yapılan anlaşmalar doğrultusunda ABD'li personele ülkenin mevzuatı uygulanmadığı ve Türk yetkililerin üs ve tesislerin yönetiminde yetkili olmadığı ifade edilmiştir³³.

Türkiye ile ABD arasında imzalanan anlaşmalar kimi zaman gizli yapıldığı gibi, sözlü olduğundan iki ülke tarafından anlaşmaların tutanakları tam

³¹ Abdi İpekçi, "Üsler ve Başbakan", *Milliyet*, 06 Nisan 1966, s.1; Amy Austin Holmes, *Social Unrest and American Military Bases in Turkey and Germany since 1945*, Cambridge University Press, New York 2014, s.64-65.

³² Abdi İpekçi, "Üsler Meselesi", *Milliyet*, 03 Ocak 1967, s.1.

³³ "Türkiye'deki Amerikan Üslerini Açıklıyoruz", *Ant Dergisi*, S 37, İstanbul 12 Eylül 1967, s.8-9; "Türkiye'deki ABD Üslerinin Listesi Açıklandı", *Milliyet*, 12 Eylül 1967, s.3; *Ant* dergisi birçok sayısında üsleri konu eden yazılar yayınlamıştır. Detaylı bilgi için bk. Songül Aydın, *12 Mart 1971 Öncesinde Ant Dergisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008; ABD üs ve tesislerle ilgili bir başka önemli tartışma ise ABD'nin üs ve tesislerine Türk Silahlı Kuvveti personelinin alınmadığıdır. Bu konuyla ilgili olarak Haydar Tunçkanat, Refik Tulga'nın bir anısına değinmiştir. Refik Tulga Trabzon'da görev yaptığı sırada ABD'nin Trabzon üssünü ziyaret etmişti. Bu ziyaret sırasında yemekhane, yatakhane gibi tesisler gezildikten sonra etrafi çevrili 'asıl üs' olarak nitelenen yere ABD'nin görevli Albay'ı tarafından alınmadığını ifade etmiştir. Refik Tulga'nın ısrarı karşısında ABD'li albay ikili anlaşmalarla dikkat çekerek bunun mümkün olmadığını ifade edince Tulga'da derhâl oradan ayrılmıştır. Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların*, s.254.

olarak tutulmamıştı. Bu karışıklığı Başbakan Süleyman Demirel 7 Şubat 1970 tarihinde kamuoyuna açıklamıştı. Süleyman Demirel, 1945 yılından itibaren muhtelif tarihlerde Türkiye ile ABD arasında toplam 91 anlaşma imzalandığını belirtmiştir. Bu anlaşmaların sadece 16'sı kanunla onaylanmıştı. 12'si harita anlaşması, 6'sı yürürlükten kaldırılmış, 4'ü bilimsel anlaşma, 26'sı yardım anlaşması, 14 adet NATO ittifakı içinde alınan kararlar neticesinde yapılan anlaşma, 13'ü ise 1954 askerî kolaylıkları içeren anlaşmaydı. Süleyman Demirel konuşmasında iktidara geldikleri 27 Ekim 1965 tarihinden itibaren ABD ile ortak savunma amacıyla 15 anlaşmanın imzalandığını belirtmiştir. Bu anlaşmalar neticesinde İzmir (Çiğli) havalimanı ile Trabzon ve Samsun radar tesislerinin Türk Silahlı Kuvvetleri'ne devri için mutabakata varıldığı ifade etmiştir³⁴.

Türkiye ile ABD arasında anlaşma karmaşası ve ABD'nin üs ve tesisleri tartışmasına Genelkurmay Başkanlığı da katılmıştır³⁵. Genelkurmay Başkanı Cemal Tural yayınladığı emirde üs ve tesisler hakkında şu prensipleri belirtmiştir:

“Gizli ve Müşterek Savunma Tesisleri ile İlgili Prensipler³⁶:

1. Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni arazi talepleri kabul edilemez,
2. Hâlihazır tesisler ilaveten yeniden tesis kurulmasına müsaade edilemez,
3. Tesisin statüsünü değiştiren fakat artışları ve evsafi değişiklikleri kabul edilemez,
4. Tesisler için ayrılmış arazi içinde ve tesisin işletilmesini aksatmayacak çapta en geniş tenis kortu olmak üzere bazı spor tesislerinin her defasında izine tabi olmak üzere müsaade edilebilir, fakat bunun dışında umuma açık hazine veya şahıs malı yerler için müsaade verilmez.”

³⁴ “Türkiye İradesi Dışında Harbe Girmez”, **Milliyet**, 08 Şubat 1970, s.11.

³⁵ Haydar Tunçkanat, Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'ın 23 Haziran 1954 tarihli anlaşmaya karşı olduğu ve bu durumun yayınladığı emirlerde açık bir şekilde ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Bunun yanı sıra anlaşmanın yeniden ele alınması için Genelkurmay tarafından bir komisyonun kurulduğunu ve bu komisyonun anlaşma maddelerinin uzun uzun tartışıldığını ifade etmiştir. Bu komisyonun yeni anlaşma görüşmelerinde masada olacağına belirten Tunçkanat, Cemal Tural'ın ani bir davet ile ABD'ye davet edilmesine dikkat çekmiştir. Bu daveti kabul eden Cemal Tural'a ABD'de ihtişamlı bir karşılama yapıldığı ve bu ziyaret sonrasında Cemal Tural'ın tavrında önemli bir değişiklik olduğu gibi anlaşma görüşmelerinde Genelkurmay olarak masada çekilmişlerdir. Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların**, s.241-242.

³⁶ **A.g.e.**, s.234.

Cemal Tural bunun yanı sıra ikinci bir emir daha yayınlamıştır³⁷.

“Millî Seferberlik ve Antlaşmalar Daire Başkanlığı Antlaşmaları Şubesi için Prensipier:

Müşterek savunma tesisleri içinde kurulmuş ve faaliyette bulunan ABD okullarının genişletilmesi ile ilgili gelecek talepler kabul edilmeyecektir.

Müşterek savunma tesisleri içinde kurulmuş ve faaliyette bulunan ABD okullarının tesisleri dışında ve 625 sayılı konunun hükümlerine göre vazife görmeleri hususunda tahakkukuna çalışılacaktır.

ABD askerî posta hizmetleri kaldırılacak, ABD personelinin posta hizmetleri PTT’ce karşılanacaktır.

Radyo ve televizyon servisinin kuruluş ve faaliyetleri Türk Millî mevzuatına uygun olacaktır.”

Yukarıda görüldüğü üzere Türkiye’deki ABD üs ve tesislerinin varlığı ve yönetimi hakkında karışıklık bulunmaktaydı. Hangi üs ve tesisin hangi anlaşma ile kurulduğu kesin değildi. Bu üs ve tesislerin bazıları sözlü anlaşmalar ile kurulmuştur. ABD üs ve tesislerinin bu durumu TİP tarafından sık sık gündeme getirilmiş ve kamuoyu oluşturulmuştur. Başbakan Süleyman Demirel her seferinde üs ve tesisleri tartışma konusu olmaktan çıkarmaya çabalamıştır. TİP’in üs ve tesisleri eleştirel tutumu ülke kamuoyunda her geçen gün daha fazla destek bulmuştur. Bu durum Mart 1966 tarihinde ABD Ankara Büyükelçisi ile bir araya gelen Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Haluk Bayülken tarafından gündeme getirilmişti. Haluk Bayülken, TİP’in etkisiyle kamuoyunda anlaşmaların varlığından haberdar olduğunu ve bunları açıklama ihtiyacı duyulduğunu ifade etmişti. Bunun yanı sıra anlaşmalarda muhtelif değişiklik önerileri ortaya koyulmuştu. ABD, geniş haklar tanıyan anlaşmalarda değişiklik taleplerine karşı çıkmıştı. Ancak 7 Nisan 1966 tarihinde Türkiye tarafından değişiklikler hakkında nota verilmişti. ABD, 18 Nisan 1966 tarihli cevabında değişiklik önerilerini kabul etmiştir. Böylece 3 Temmuz 1969 tarihli “Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması” (OSİA) süreci başlamıştı³⁸.

Türkiye ile ABD arasında 3 Temmuz 1969 tarihinde Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştı. Öncesinde yapılan anlaşmalardaki karışık-

³⁷ A.g.e., s.234-235.

³⁸ Bölme, a.g.e., s.250-251; Armaoğlu, **Belgelerle**, s.277-278.

lık ve Türkiye'nin ABD ilişkilerinin sorgulanır hâle gelmesi sonrasında imzalanan anlaşma ile iki ülke arasında yapılan anlaşmalar revize edilerek tek metinde birleştirilmişti. Anlaşma gizli olması nedeniyle 23-25 Ocak 1970 tarihlerinde Millet Meclisinde, 27-28 Ocak 1970 tarihlerinde Senato'da yapılan kapalı oturumda ele alınmış kamuoyuna da sadece temel prensipleri hakkında bilgi verilmiş, içeriği belirtilmemişti. Başbakan Süleyman Demirel sonraki günlerde yaptığı açıklamada anlaşmanın karşılıklı egemenlik ve eşitlik prensibinde hazırlandığını, üs ve tesisler hususunda ise Türkiye'nin onayı olmadan hareket edilmeyeceğini, ortak kullanım esas alındığını belirtmiştir. Anlaşma metni ancak ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosundan sonra 16-17 Mart 1975 tarihinde *Hürriyet* gazetesi tarafından yayınlanmıştır³⁹.

³⁹ Bölme, **a.g.e.**, s.265-266; Gönübol ve Kürçüoğlu, **a.g.e.**, s.509-510; Armaoğlu, **Belgelerle**, s.278; Anlaşma sonrasında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tarafından 3 Temmuz 1969 tarihinde yayınlanan basın tebliğinde anlaşmanın ana ilkeleri belirtilmiştir. ABD üs tesisleri ile ilgili olarak şu bilgiler yer almıştır: “Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti, müşterek savunma tesislerine tahsis edilen arazi sahalarının, toprağa merbut mallar da dâhil olmak üzere, işbu anlaşmanın amaçları için Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti tarafından tahsis edilen söz konusu arazi sahaları üzerinde inşa veya tesis olunan bilyum gayrimenkullerin mülkiyetini muhafaza etmektedir. Müşterek savunma tesislerine bu gibi arazi sahalarının tahsisi için Anlaşmada kira öngörülmemiştir. Türkiye, bütün tesislere, uygun gördüğü askeri ve sivil personeli tayin etmek hakkına sahiptir. Her bir müşterek savunma tesisinin mahiyeti, amaç ve süresinin Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti tarafından tasvip olunması lazımdır. Türkiye bu anlaşma gereğince müşterek savunma gayretinin mahiyet ve amacının, uygulama anlaşmalarında tasrih edilen her iki milletin karşılıklı gayelerine uyduğunu tahkik için bütün tesisleri denetleme hakkına sahiptir. Bu anlaşma hükümleri içinde Amerika Birleşik Devletleri hükûmetinin Türkiye Cumhuriyeti hükûmetinden hiçbir hususu gizli tutmadığı açıktır. Her iki hükûmet, bir NATO devletinin diğerinin arazisi üzerinde hizmet etmek için göndereceği personele uygulanacak muameleyi tarif eden ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 6375 sayılı Kanunla tasdik edilen, 19 Haziran 1951 tarihli NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'nin hükümleriyle bağlıdır. Bu çeşit personelin gönderilmesini kapsayan idari hususlar bu anlaşmada, bütün teferruatıyla ele alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti ve Amerika Birleşik Devletleri hükûmeti, Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti tarafından işbu anlaşmanın amaçlarının gerçekleştirilmesi için çalışmasına müsaade edilen bütün müşterek savunma tesislerine müşterek işletme ve kullanma ilkesinin uygulanması konusunda mutabık kalmışlardır.” Basın tebliğinde ağırlıklı olarak ülkedeki ABD tesislerinin (üs ifadesine yer verilmemiştir) üzerinde Türkiye'nin söz sahibi olacağı vurgulanmıştı. Dışişleri Bakanlığı, **a.g.e.**, s.31-32. CIA anlaşmanın Türkiye'deki ABD karşıtlığını tetikleyeceğine dikkat çekmiştir. Bu nedenle anlaşmanın iki ülke arasında imzalanmasına karşın meclise getirilmesini 12 Ekim 1969 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimi öncesinde propaganda malzemesi olarak kullanılabileceğinden ötürü TBMM gündemine getirilmeyeceğini belirtmiştir. CIA, 06 Haziran 1969, CIA-RDP79T00827A001800080003-8.

Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması ikinci maddesinde: “Millî olağanüstü hâllerde T.C. hükûmeti, olağanüstü hâl devresinin bütün süresi boyunca, işbu anlaşmanın amaçlarını göz önünde tutarak, millî mevcudiyetinin korunması için ihtiyaç duyulan kısıtlayıcı tedbirleri almak hakkına sahiptir.” ifadesi ile ülke topraklarındaki ABD üs, tesis ve personel durumu hakkında belirleyici yapıda söz hakkı elde etmiştir. Bunun yanı sıra ABD'nin Türkiye'deki faaliyetleri hakkında Türkiye'nin onayı anlaşmanın üçüncü maddesinin ilgili bentlerinde belirtilmiştir:

- “b) Müşterek savunma tesislerinin amaç, mahiyet, mahal, süre ve şümul-leri önceden T.C. hükûmeti tarafından tasvip olunacaktır.
- c) Müsaade edilen personel gücünün genel kuruluşu ve ABD tarafından sağlandığı şekilde teçhizatın ana sistem ve sınıfları, önceden T.C. hükûmeti tarafından tasvip olunacaktır.
- d) Yukarıda kayıtlı hususlar, her tesis veya tedbir için yapılacak uygulama anlaşmalarında belirtilecek görevlerin mahiyeti ile mütenasip olacaktır.
- e) İşbu anlaşmanın ve ilgili uygulama anlaşmalarının amaçlarına uygun olanlar hariç, müsaade edilen personel gücüne, T.C. hükûmetine önceden haber verilmeden ve tasvibi alınmadan ilavelerde bulunulamaz.
- f) İşbu anlaşma ve ilgili uygulama anlaşmalarının amaçlarını helaldar etmeyenler hariç, müsaade edilen personel gücünden, önceden istişare edilmeden ve gerekli ihbarda bulunulmadan, azaltmalar yapılamaz.
- g) Müşterek savunma tesislerinde, bu tesislerin amaç, mahiyet ve faaliyetlerine tesir etmeyenler hariç T.C. hükûmetine önceden haber verilmeden ve tasvibi alınmadan, bilahare hiçbir değişiklik yapılamaz.
- h) İşbu anlaşma mucibince kurulmuş müşterek savunma tesislerinin çalışması için zaruri olan malzeme, teçhizat ve ikmal maddeleri, tarafların yetkili makamları arasında önceden istişare yapılmadan Türkiye'den çıkarılamayacaktır. Her hâlükârda, Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatının görevini aksatacak hiçbir nakil ameliyesine tevessül edilmeyecektir.”

Bunun yanı sıra üs ve tesislerin statüsü beşinci maddede belirtilmişti:

“Madde 5- İşbu anlaşmanın amaçları için T.C. hükûmeti tarafından tahsis edilen arazi üzerinde ABD tarafından veya onun namına inşa veya tesis olunan, toprağa merbut mallar dâhil, bilumum gayrimenkuller, inşa veya tesis tarihlerinden itibaren T.C. hükûmetinin malı olacaktır⁴⁰.”

Üs ve Tesislere El Konulması

ABD ile Türkiye ilişkilerinde Soğuk Savaş yıllarında en gergin dönem ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargo sürecinde yaşanmıştır. 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında uygulanmaya başlanan haşhaş ekim yasağının kaldırılması kararına tepki olarak ABD ekonomik yardımı kesmişti. Bu kararın hemen ardından Kıbrıs'ta meydana gelen darbe sonrasında adadaki Türk nüfusa karşı girişilen saldırıları önlemek için yapılan Kıbrıs Barış Harekâtı, ABD'deki Yunan lobisini harekete geçirmişti. Haşhaş ekim yasağının kaldırılması, Kıbrıs Barış Harekâtı ve Yunan lobisinin faaliyetleri ülkedeki Türkiye karşıtlığının güçlenmesini sağlamış böylece ambargo kararı alınmıştır. Kıbrıs Barış Harekâtı'nın yaklaşık 1 milyar doları bulan faturası karşısında alınan ambargo kararı, zaten uzun süredir ülkede var olan ekonomik darboğazı iyice çıkmaza sokmuştur⁴¹.

Türkiye ve ABD yöneticilerinin -ABD, ambargo kararı karşısında ikiye bölünmüştü. Bölgesel çıkarları nedeniyle ambargonun kaldırılmasını isteyen ABD Başkanı ve Dışişlerinin karşısında lobilerin etkisinde kalan ABD Temsilciler Meclisi ambargonun uygulanması yönünde tavır takınmıştı- çabalarına rağmen ambargonun kalkmaması büyük hayal kırıklığına neden olmuştu⁴². CIA, ambargonun ülkedeki etkisi üzerine yaptığı değerlendirmede Süleyman Demirel'in, (Bülent Ecevit tarafından sert bir dille eleştirilmişti) Kıbrıs, Ege Adaları ve ABD ambargosu konusunda yumuşak bir dış politika izlemesi iç politikada olumsuz etki yarattığından ötürü daha fevri adımlar atabileceğini belirtmiştir. Bu değerlendirmeden kısa süre sonra ABD'ye verilen notada 3 Temmuz 1969 tarihli Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması'nın (OSİA) tekrar gözden geçirileceği belirtilmiştir⁴³.

⁴⁰ Anlaşmanın tam metni için bk. Armaoğlu, **Belgelerle**, s.277-285.

⁴¹ Türkiye'nin Kıbrıs hareketlerinin ülke maliyetini yaklaşık 1 milyar dolar olduğunu iddia etmiştir. CIA, Mayıs 1975, CIA-RDP86T00608R000500180009-0.

⁴² Sami Kohen, “Ambargo Kalkmıyor”, **Milliyet**, 25 Temmuz 1975, s.1.

⁴³ CIA, 17 Haziran 1975, CIA-RDP79T00975A027800010028-3; CIA, 18 Haziran 1975, CIA-RDP79T00975A027800010030-0; CIA, 23 Haziran 1975, CIA-RDP79T00975A027800010038-2;

Türkiye ambargonun kalkması yönündeki tüm çabalara rağmen herhangi bir sonuç alamaması üzerine, ABD'ye karşı tutum değiştirmeye başlamıştı. İç politikada yöneltilen sert eleştirileri azaltmak için Demirel hükûmeti, ABD Büyükelçiliğine gönderdiği notada 30 gün içinde ambargonun kaldırılmadığı takdirde üs ve tesislere el konulacağını belirtmiştir⁴⁴. ABD'nin nota karşısında istenilen adımları atmaması üzerine Türkiye, (Bakanlar Kurulu kararı ile) ABD ile yapılan 3 Temmuz 1969 tarihli Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması'nın (OSİA) hukuki geçerliliğini kaybettiğini belirterek, 26 Temmuz 1975 tarihi itibarıyla İncirlik Hava Üssü dışındaki tüm üs ve tesislere el koymuştur⁴⁵.

Bu gelişme ABD tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Ambargo kararının kaldırılması hususunda ABD Başkanı Gerald Ford, temsilciler meclisine çağrı yapsa da başarı elde edememişti. CIA, Türkiye'nin askerî tesislere el koymasının ABD savunmasında değişikliğe neden olmayacağını, Türkiye'nin bu istikamet doğrultusunda öneminin ve katkısının devam edeceğini belirtse de ABD nezdinde derin endişe duyulmuştur. NATO elçisi Ercüment Yavuzalp'in, ABD Büyükelçisi William B. Mocomber ile görüşmesinde tesislerin el konulmasında ABD askerlerine dost ve ittifak kuvvetleri olarak davranılması için çağrı yaptığı belirtilmiştir⁴⁶.

Milliyetçi Cephe hükûmeti başından beri sürdürdüğü politikanın bir gereği olarak ABD ile ilişkilerde önemli bir kırılma yaşanmadan tepkilerini sürdürmeye devam etmiştir. CIA, Süleyman Demirel'in her ne kadar ABD ilişkilerine zarar verecek bir adım atmayacağını ön görse de ABD'li yetkililerin ambargonun son bulma vaadine rağmen, ambargonun kalkmamasının iç politikada önemli bir baskı hâline geldiğini ve bu nedenle Süleyman Demirel'in çıkmaza girdiğini belirtmiştir. Ambargonun devam etmesi durumunda kamuoyunun baskısıyla Demirel'in yeni adımlar atabileceği ifade etmiştir. Askerî

CIA, 02 Temmuz 1975, CIA-RDP79T00975A027900010004-8; CIA, 23 Temmuz 1975, CIA-RDP79T00975A027900010038-1.

⁴⁴ CIA, The President's Daily Brief, 17 Haziran 1975, CIA-RDP79T00936A012700010006-0; CIA, The President's Daily Brief, 18 Haziran 1975, CIA-RDP79T00936A012700010007-9; Mehmet Gönülöbol, Ömer Kürkçüoğlu, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990)**, 8. Baskı, Siyasal Kitapevi, Ankara 1993, s.590.

⁴⁵ CIA, 28 Temmuz 1975, CIA-RDP79T00975A027900010046-2; "Üsler Türk Ordusu Denetimine Veriliyor", **Milliyet**, 26 Temmuz 1975, s.1.

⁴⁶ CIA, 28 Temmuz 1975, CIA-RDP79T00865A001400260001-9.

teçhizat ihtiyacını karşılamak için SSCB'nin de olduğu başka ülkelerle ilişkilere girebileceği uyarısını yapmıştır⁴⁷.

Türkiye, 25 Temmuz 1975 tarihli Bakanlar Kurulu kararı⁴⁸ ile 26 Temmuz 1975 tarihi itibarıyla ABD üs ve tesislerine el koymuştur. Tesislerde bulunan PX mağazalarının bir kısmı kapatılırken NATO bünyesinde olan kesimde ise sadece NATO askerlerinin kullanımına izin verilmiştir. Bunun yanı sıra ABD'nin C-130 uçaklarının kullandığı havalimanlarında ücretlendirmeye gidilmiştir⁴⁹.

Türkiye'nin üs ve tesislere el koyması ABD'nin bölgede yürüttüğü faaliyetlerini olumsuz etkilemişti. Türkiye'nin Kıbrıs ve haşhaş meselesinde geri adım atmaması üzerine ABD bölgedeki çıkarları nedeniyle ambargo kararında yumuşamaya gitmiş ve 6 Ekim 1975 tarihinde alınan karar ile 5 Şubat 1975 öncesinde Türkiye tarafından parası ödenen 185 milyon dolarlık askerî malzemenin gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun karşısında ABD Başkanı tarafından her 60 günde bir Kongre'ye Kıbrıs konusunda rapor verilmesi şartı konulmuştur. Türkiye, ABD'deki gergin havayı yumuşatmak için Şubat 1976'da Kıbrıs'tan 2.000 askeri çekeceğini açıklamıştı. Türkiye'nin bu hamlesi ambargonun kalkmasına yeterli olmamıştır⁵⁰.

ABD, Türkiye'nin bu hamlesi karşısında yeni çözüm arayışlarına girmiş bu süreçte Türkiye'de oluşan tepkiyi azaltmak için talep edilen yardımı Almanya Federal Cumhuriyeti üzerinden sağlamaya çalışmış ancak Almanya Federal Cumhuriyeti ikna edilememiştir⁵¹. ABD'nin bu çabasının en önemli nedeni üs ve tesislerdeki faaliyetlere devam edebilmektir. Türkiye'nin, ABD

⁴⁷ CIA, 09 Temmuz 1975, CIA-RDP79T000865A001300220001-4; CIA, 22 Temmuz 1975, CIA-RDP79T00865A001400120001-4.

⁴⁸ Bakanlar Kurulunun 25 Temmuz 1975 Tarihli Kararı: "1. Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ortak savunma işbirliğini düzenleyen 3 Temmuz 1969 tarihli Savunma ve İşbirliği Anlaşması (ve) bununla ilgili diğer anlaşmalar hukuki geçerliliklerini kaybetmişlerdir. 2. Bu durum muvacehesinde Türkiye'deki bütün ortak savunma tesislerinin faaliyeti, İncirlik ortak savunma tesisinin münhasıran NATO görevi mahfuz kalmak kaydıyla, yarıdan, yani 26 Temmuz 1975 tarihinden itibaren durdurulmuştur. 3. Faaliyeti durdurulan bütün tesisler Türk Silahlı Kuvvetlerinin tam kontrol ve gözetimine devredilecektir." Armaoğlu, **Belgelerle**, s.287.

⁴⁹ Diyarbakır 156 Dolar, Çiğli 180 Dolar, Erzurum 186 Dolar tarife belirlenmiştir.

⁵⁰ Gönlübol, Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.591.

⁵¹ ABD Türkiye'ye yardım sağlamak için Almanya üzerinden yardım yapmayı planlamıştır: **FRUS**, Cyprus Negotiations, 31 Temmuz 1975, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, Document 183.

üs ve tesislerine el koyma kararı ABD yönetiminde derin kaygı ve endişe yaratmıştır⁵². Gelişmeler karşısında hazırlanan 20 Ağustos 1975 tarihli raporda Türkiye'nin ABD güvenliği açısından ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin üs ve tesislere el koymasının ABD'nin yürüttüğü faaliyetlere zarar verdiği üzerinde durulmuştur. Bu nedenle raporun son kısmında öneriler sunulmuştur. Bu öneriler, Türkiye ile yeni bir Savunma İşbirliği Anlaşması imzalamak, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu askerî yardımı NATO üzerinden sağlamak, Kongre'de müzakereleri devam ettirmek ve Türkiye'deki üs ve tesisleri azaltmaktır⁵³.

ABD Başkanının Ulusal Güvenlik Danışmanlarından General Alexander M. Haig'in, Genelkurmay Başkanı Semih Sancar ile 13 Şubat 1976 tarihinde yaptığı görüşmede Türkiye'deki ABD üs ve tesisler ele alınmıştı. Semih Sancar, üs ve tesislerin kullanımı için silah ambargosunun kaldırılması gerektiğini belirtmiş, bunun yanı sıra ekonomik yardım sağlanması ve Yunanistan'ın desteklenmekten vazgeçilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Sancar, Türkiye ile ABD ilişkilerinin Kıbrıs Meselesi'nden ayrı olduğunu, bu mesele çerçevesinde değerlendirilmemesi gerektiğini vurgulamıştır⁵⁴.

Bunun üzerine Türkiye ile ABD arasında 26 Mart 1976 tarihinde Savunma ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştı. Anlaşmada üs ve tesislerin durumu tekrar

⁵² ABD Dışişleri Bakanlığı arşiv belgelerinde Türkiye'nin kararı karşısında derin endişe duyulmuştu. Bu kapsamda yapılan görüşmelerde ABD Başkanı Gerald Ford, Dışişleri Bakanı Henry A. Kissinger ile beraber Kongre Üyeleriyle çeşitli görüşmeler yaparak Türkiye'deki üs ve tesislerin önemini vurgulamıştı. Böylece Türkiye'ye yardım konusunda kongre üyelerini bilgilendirmiş ve çeşitli görüşmelerle ambargonun kalkması konusunda ikna etmeye çalışmıştı: **FRUS**, Turkish Aid, 26 Haziran 1975, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, Document 230; **FRUS**, Restoration of Aid to Turkey, 23 Haziran 1975, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, Document 229; **FRUS**, Memorandum of Conversation, 19 Haziran 1975, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, Document 228. Bunun yanı sıra Başbakan Süleyman Demirel ile ABD Başkanı Gerald Ford ile 29 Mayıs 1975 tarihinde Brüksel'de yaptıkları görüşmede konu ele alınmış ancak bir neticeye varılamamıştı: **FRUS**, Memorandum of Conversation, 29 Mayıs 1975, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, Document 227.

⁵³ **FRUS**, Paper Prepared in Response to National Security Study Memorandum 227, U.S. Security Policy Toward Turkey, 20 Ağustos 1975, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, Document 234.

⁵⁴ **FRUS**, U.S. Emissary to Break Greek/Turkish/Cyprus Impasse, 16 Şubat 1976, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, Document 189.

ele alınmış ve Türkiye'nin üs ve tesisler üzerinde yetkileri artırılmıştı. Bu anlaşmayla ambargonun yumuşaması amaçlanmıştır⁵⁵. Ancak Yunanistan'ın anlaşma karşısında takındığı tavır, ABD'deki Yunan lobisini harekete geçirmiş ve anlaşma ABD Kongresi tarafından kabul edilmemiştir⁵⁶. Bunun yanı sıra anlaşmada ön görülen yardımın yetersiz olduğu gerekçesiyle anlaşma TBMM tarafından onaylanmamıştır⁵⁷.

Üs ve Tesislerin ABD Kullanımına Geri Verilmesi

Türkiye'nin tüm çabasına karşın ambargonun kalkmaması üzerine ülkede "Millî Savunma Konsepti" adıyla millî savunmanın temelleri atılmıştır. Lobi faaliyetlerinde yeterince etkin olamayan Türkiye, yerli kaynaklar oluşturmak için SSCB desteğini almaya çalışmıştır. Her ne kadar SSCB ilişkilerinde çekingenlik son bulmasa da 23 Haziran 1978 tarihinde Başbakan Bülent Ecevit'in SSCB ziyaretinde imzalanan "Siyasi Belge" NATO çevrelerinde kaygıya neden olmuştur. Bunun yanı sıra Rauf Denktaş'ın Kıbrıs görüşmelerinde Maraş bölgesine 35.000 Rum göçmenin kabul edilebileceğini ve bölge de geçici bir yönetim kurulabileceğini açıklaması ambargo kararı üzerinde etkili olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde 26 Temmuz 1978 tarihinde Senato, 1 Ağustos 1978 tarihinde Kongre ambargoyu kaldırma kararı almıştı. 95-384 sayılı kanunun 26 Eylül'de ABD Başkanı Jimmy Carter tarafından imzalanması neticesinde ambargo kaldırılmıştır⁵⁸.

ABD'nin 1975'ten itibaren uyguladığı ambargoyu kaldırmasıyla Türkiye ile ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. ABD, üs ve tesislerinde yeniden faaliyet göstermişti. Başlayan yeni dönemde bölgede yaşanan gelişmeler

⁵⁵ **FRUS**, Memorandum of Conversation, 24 Mart 1976, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, Document 241; **FRUS**, The Secretary's Meeting With Turkish Foreign Minister Çağlayangil, 26 Mart 1976, Foreign Relations of The United States, 1969-1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, Document 242.

⁵⁶ **CIA**, 08 Nisan 1976, CIA-RDP79T00975A028800010014-7; Çağrı Erhan, "1960-1980: Görelî Özerklik-3, ABD ve NATO'yla İlişkiler", ed. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 1. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.712-714.

⁵⁷ Savunma İşbirliği Anlaşması hakkında detaylı bilgi için bk. Armaoğlu, **Belgelerle**, s.288-296.

⁵⁸ Gönübol, Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.591-592; Armaoğlu, **Belgelerle**, s.297; **FRUS**, Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey, 29 Eylül 1978, Foreign Relations of the United States, 1977-1980, Volume XXI, Cyprus; Turkey; Greece, Document 123.

Türkiye'nin önemini artırmıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin 1969 yılında yapılan Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması'nı kaldırma kararı sonrasında yeni bir anlaşma ihtiyacını belirtmişti. Yeni anlaşma da Türkiye'ye güvence verilmesi ve ABD'nin bölgedeki faaliyetlerinde kolaylık sağlanması ile ilgili hususların ön planda tutulması gerektiği vurgulanmıştır. Bu kapsamda ABD'nin Ankara Büyükelçisi Ronald I. Spiers tarafından görüşmelere başlanmıştır⁵⁹.

SSCB'nin Afganistan'ı işgali ve İran İslam Devrimi bölgedeki dengeleri alt üst etmiştir. Soğuk Savaş'ın seyrini değiştiren bu gelişmeler ABD'yi kaygılandırmıştır. İran İslam Devrimi sonrasında ülkede bulunan ABD üs ve tesislerinin kapatılması ile Türkiye, ABD'nin en ileri üs ve tesislerine sahip konuma gelmişti. Bu durum ABD ile Türkiye ilişkilerini yeniden şekillendirmiştir⁶⁰.

ABD, İran'da yaşanan gelişmeler neticesinde Türkiye'ye baskısını artırmıştır. 14 Eylül 1979 tarihinde ABD Başkanı Jimmy Carter tarafından Başbakan Bülent Ecevit'e gönderilen mektupta U-2 casus uçaklarının Türkiye'deki üsleri kullanmasını talep etmişti⁶¹. Başbakan Bülent Ecevit, 21 Nisan 1979 tarihli cevap mektubunda Türkiye ile SSCB ilişkilerine zarar vereceğinden ötürü talebi kabul etmemiştir⁶². ABD'nin bu talebi basında da geniş yer tutmuştu. Bülent Ecevit, U-2 casus uçuşlarının ancak SSCB'nin onayı sonrasında gerçekleşebileceğini belirtmişti⁶³. ABD'nin talebi hakkında muhalefet lideri Süleyman Demirel, "U-2'ler bir çatışma hâlinde Türkiye'yi topun ağzı-

⁵⁹ **FRUS**, Action Memorandum From the Assistant Secretary of State for European Affairs (West) to the Under Secretary of State for Political Affairs (Newsom), Request for Authorization to Negotiate with Government of Turkey a New Agreement to Govern the Operations of United States Defence Installations Turkey, 3 Kasım, 1978, Foreign Relations of the United States, 1977-1980, Volume XXI, Cyprus; Turkey; Greece, Document 124.

⁶⁰ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.310-312; **FRUS**, Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, US-GOT (Government of Turkey) Relations; Defence Negotiations, 13 Nisan 1979, Foreign Relations of the United States, 1977-1980, Volume XXI, Cyprus; Turkey; Greece, Document, 133.

⁶¹ **FRUS**, Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey, Presidential Letter to Prime Minister Ecevit and Talking Points, 14 Nisan 1979, Foreign Relations of the United States, 1977-1980, Volume XXI, Cyprus; Turkey; Greece, Document 134.

⁶² **FRUS**, Letter From Turkish Prime Minister Ecevit to President Carter, 21 Nisan 1979, Foreign Relations of the United States, 1977-1980, Volume XXI, Cyprus; Turkey; Greece, Document 135.

⁶³ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.311 naklen **Günaydın**, 05 Mayıs 1979.

na getirir. Türkiye, büyük devletlerin çatışma sahası olmamalıdır. Dünyanın başka yerinden uçsunlar” ifadesiyle karşı çıkmıştır⁶⁴.

Bülent Ecevit’in U-2 casus uçuklarının üsleri kullanmasını kabul etmemesi ABD tarafından tepkiye neden olmuştur. Bu tepki Genelkurmay Başkanı Kenan Evren’in Haziran 1979 tarihindeki ABD ziyaretinde de hissedilmişti. Evren’in bu ziyaret kapsamında ABD Savunma Bakanı ile yaptığı görüşmede U-2 casus uçuşları gündeme gelmişti. Kenan Evren, Başbakan Bülent Ecevit’in kararının net olduğunu ifade etmiştir. Kenan Evren’in belirttiğine göre Savunma Bakanı nezaket dışı tepki göstermiştir⁶⁵.

ABD’nin U-2 casus uçuşları için Türkiye’den üslerin kullanılması için izin alamamasından kısa süre sonra Ecevit hükûmeti istifa etmiş ve Demirel hükûmeti kurulmuştur. ABD, Bülent Ecevit’in aksine Süleyman Demirel’e daha olumlu bakmıştı. Oysa U-2 casus uçuşları için ülkedeki üslerin kullanılmasına Bülent Ecevit’in yanı sıra Süleyman Demirel de karşıydı. Bunun yansımaları Mathew Nimetz görüşmesinde ortaya çıkmıştı. ABD, Türkiye ile yeni bir anlaşma yapmak ve ülkedeki faaliyetlerini artırmak için 8 Ocak 1980 tarihinde Türkiye’ye gelen ABD’li yetkili Mathew Nimetz, Başbakan Süleyman Demirel ile yaptığı görüşmede istediği sonucu alamamıştır⁶⁶.

İran İslam Devrimi sonrasında bölgedeki dengelerin alt üst olması sonrasında Türkiye’ye birçok ABD heyeti gelmişti. Yapılan görüşmelerde yeni bir anlaşma üzerinde durulurken, ülkedeki üs ve tesis faaliyetleri güvence altına alınmaya çalışılmıştı. Başbakan Süleyman Demirel, ABD’nin bu yöndeki talepleri karşısında ekonomik yardım talebini açık açık ifade etmişti. Türkiye ile ABD arasındaki görüşme süreci devam ederken ABD Başkanı Jimmy Carter’in Tahran Büyükelçiliği’nde rehin tutulan 49 görevlinin casusluk su-

⁶⁴ ABD’nin talebi ve tepkiler hakkında detaylı bilgi için bk. “ABD U-2’ler için Bizden İzin İstedi”, **Milliyet**, 14 Mayıs 1979, s.1, 9; “Dışişleri U-2 İle İlgili Haberleri Doğruladı”, **Milliyet**, 15 Mayıs 1979, s.1, 8; Bülent Ecevit’in U-2 Casus uçuşları iznini SSCB’nin onayına bırakması ABD’de basında geniş yer tutmuştur. CIA, “Turkey and America Dimming Eyes”, **The Economist**, 19-25 Mayıs 1979, CIA-RDP88-01315R000400380046-0; CIA, Sam Cohen, “U-2 Flights Disquieting For Turkey”, **The Christian Science Monitor**, 16 Mayıs 1979, CIA-RDP88-010315R000400380061-3; CIA, John Lawton, “Turkey Demands More U.S. Aid For Use of Bases”, **The Washington Post**, 9 Mayıs 1979, CIA-RDP88-01315R000400380094-7.

⁶⁵ Kenan Evren, **Kenan Evren Anıları**, 1. Cilt, Milliyet Yayınları, İstanbul 1990, s.268.

⁶⁶ Sinan Kıyanç, **ABD Arşiv Belgelerinde Türkiye’de Askerî Darbeler (1960-1980)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla 2018, s.206.

çundan yargılanmaları durumunda müdahale açıklaması kamuoyunu hareketlendirmişti. ABD'nin muhtemel bir İran müdahalesinde Türkiye'deki üsleri kullanıp kullanmayacağı gündeme gelmişti. İki ülke arasındaki hukuki boşluk beraberinde tartışmaları da getirmişti. Bu süreçte Milli Birlik Grubu Senato üyesi Suphi Gürsoytrak 11 Aralık 1979 tarihinde Türkiye'deki ABD ve NATO'ya Ait Üs ve Tesislerin Adedi ile Yönetim Şekline Dair Senato Araştırması önergesi vermişti. Gürsoytrak önergede: ABD ve NATO üs ve tesisleri veya benzerleri, bunların sayıları, görevleri, emir komuta ilişkileri, Türk komutanlarının üs ve tesislerdeki görevi ve bunların kullanımı hususunda yasal belgelerin mevcut olup olmadığı araştırılmasını istemişti⁶⁷. Gürsoytrak'ın önergesi sonrasında Araştırma Komisyonu kurulmuştu⁶⁸. Araştırma Komisyonu yaklaşık beş aylık hazırlık sürecinde raporunu hazırlamıştı⁶⁹.

ABD, SSCB'nin bölgedeki faaliyetlerini önlemek için Türkiye ile yeni bir anlaşma yapma gerekliliğini belirtmiştir⁷⁰. Bunun üzerine ABD Başkanı Jimmy Carter, 21 Şubat 1980 tarihinde Başbakan Süleyman Demirel'e bir mektup göndermişti. Carter mektubunda yeni anlaşmanın ilişkilerde önemli bir kilometre taşı olacağını belirtmiş, Türkiye'ye verilecek ekonomik ve askerî desteğin bu anlaşma ile güvence altına alınacağını ifade etmiştir⁷¹. Gelişmeler üzerine Türkiye ile ABD arasında 29 Mart 1980 tarihinde Türkiye-Amerika Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştı. Bu anlaşma 18 Kasım 1980 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından onaylandıktan sonra 1 Şubat 1981 tarihli 17238 sayılı Resmî Gazete de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir⁷². Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetleri Arasında Tesisler Konusunda 3 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşma'nın ilk maddesine göre, Türkiye, Sinop (elektromanyetik izleme), Pirinçlik (radar uyarı uzay izleme),

⁶⁷ Önerge ve Suphi Gürsoytrak'ın konuşmasının tamamı için bk. **TBMM, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, C 44, Dönem 19, Birleşim 13, 11 Aralık 1979, s.273-284.

⁶⁸ **TBMM, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, C 23, Dönem 19, Birleşim 23, 17 Ocak 1980, s.517-518.

⁶⁹ **TBMM, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, C 47, Dönem 19, Birleşim 56, 29 Mayıs 1980, s.104.

⁷⁰ **FRUS**, Soviet Perspectives on Turkey and Greece: Status and Outlook, 2 Mart 1980, Foreign Relations of the United States, 1977-1980, Volume XXI, Cyprus; Turkey; Greece, Document 28.

⁷¹ **FRUS**, Letter From President Carter to Turkish Prime Minister Demirel, 21 Şubat 1980, Foreign Relations of United States, 1977-1980, Volume XXI, Cyprus; Turkey; Greece, Document 148.

⁷² Armaoğlu, **Belgelerle**, s. 300; **Resmî Gazete**, 1 Şubat 1981, 17238.

İncirlik (hava harekât ve destek), Yamanlar (İzmir), Şahintepe (Gemlik), Elmadağ (Ankara), Karataş (Adana), Mahmurdağ (Samsun), Alemdağ (İstanbul) ve Kürecik (Malatya) (muhabere tesisleri), Belbaşı (sismik bilgi toplama) ve Kargaburun (radyo seyrüseferi) üs ve tesislerinde ABD'nin faaliyetlerine izin verilmişti. İkinci maddede bu üs ve tesislerde her iki ülke personelinin ortak faaliyet göstereceği, ilgili hükûmetlerle istişare sonrasında istihbaratların paylaşılacağı kararlaştırılmıştı. Üçüncü maddede üs ve tesislere ABD, Kuvvetlerinin Komutanı sıfatı ile Türkiye ise Tesis Komutanı sıfatıyla atama yapacaktı. Dördüncü maddede üs ve tesislerde görevli personelin artışı Türk makamlarının iznine bağlanmıştır. Bunun yanı sıra diğer tamamlayıcı anlaşmalarla üs ve tesislerin kullanım yöntemleri belirlenmiştir. Bu anlaşmalar⁷³;

- Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri hükûmetleri Arasında Tesisler Konusunda 3 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşma
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 1 Numaralı Ek Sinop Tesisi Uygulama Anlaşması
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 2 Numaralı Ek Pirinçlik Tesisi Uygulama Anlaşması
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 3 Numaralı Ek İncirlik Tesisi Uygulama Anlaşması
- İncirlik Uygulama Anlaşmasına Ek Adana Askerî Terminal Kontrol Sahası İçinde Hava Trafik Hizmetlerine Ait Usuller
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 4 (A) Numaralı Ek Yamanlar Muhabere Yeri Tesisi Uygulama Anlaşması
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 4 (B) Numaralı Ek Şahintepe Muhabere Yeri Tesisi Uygulama Anlaşması
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 4 (C) Elmadağ Muhabere Yeri Tesisi Uygulama Anlaşması
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 4 (D) Numaralı Ek Karataş Muhabere Yeri Tesisi Uygulama Anlaşması
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 4 (E) Numaralı Ek Mahmurdağ Muhabere Yeri Tesisi Uygulama Anlaşması

⁷³ Anlaşmanın metni için bk. Armaoğlu, **Belgelerle**, s.300-363.

- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 4 (F) Numaralı Ek Alemdağ Muhabere Yeri Tesisi Uygulama Anlaşması
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 4 (G) Numaralı Ek Kürecik Muhabere Yeri Tesisi Uygulama Anlaşması
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 5 Numaralı Ek Tesisler Dışındaki Birleşik Devletler Kuruluşları ve Faaliyetleri Uygulama Anlaşması
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 6 Numaralı Ek Belbaşı Tesisi Uygulama Anlaşması
- 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'na 7 Numaralı Ek Kargaburun Tesisi Uygulama Anlaşması

Türkiye'deki ABD Üs ve Tesislerinde Yürütülen Faaliyetler

Soğuk Savaş, istihbarat faaliyetleri açısından adeta bir devrim olmuştur. Teknolojik gelişmeleri istihbarat tekniklerini de şekillendirmişti. Gelişen silah teknolojisinde casusluk faaliyetlerinde zorluk çeken istihbarat örgütleri yeni yollara başvurmuşlardır. ABD, istihbarat faaliyetleri bakımından o güne kadar kullanılan tekniklerin yeni savaşta yeterli olmayacağını fark etmiş bunun için yeni girişimlerde bulunmuştu. SSCB'nin geniş bir coğrafyaya sahip olması nedeniyle mevcut istihbarat yöntemleri ile takibi son derece zordu. Bu nedenle istihbarat faaliyetlerinde devrim niteliğinde adım atarak en eski istihbarat yöntemini teknolojinin yardımıyla etkili bir hâle getirmiştir.

SSCB'nin, 1957 Ekim'de ilk uyduyu uzaya fırlatması askerî ve stratejik olarak son derece önemli bir adımdı. Böylece ABD, Kore Savaşı sonrasında kurduğu Stratejik Hava Komutanlığı (SAC-Stratejic Air Command) sayesinde elinde tuttuğu hava üstünlüğünü kaybetmişti. ABD, SSCB'nin böylesine önemli bir adım atması üzerine istihbarat faaliyetlerini artırmış ve U-2 gibi son derece önemli projeleri ortaya koymuştur. U-2 casus uçaklarının İngiltere, Almanya, Japonya, Norveç ve Türkiye'den havalandığı bilinmektedir⁷⁴. ABD

⁷⁴ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım Yayınevi, İstanbul 1990, s.600; Haydar Tunçkanat anılarında bu konuyla ilgili olarak şunları belirtmiştir: “U-2 keşif uçağının Rusya'da düşürülmeden önce 1957 ilkbaharında Hava Harp Akademisi ile Adana İncirlik Üssüne yaptığımız ziyarette, alanın Amerikalı kumandanı bize kantin ve garnizonları gezdirdikten sonra ‘burasının, Amerikan Hava Kuvvetlerinin nöbetleşe kullandığı, özellikle stratejik bombardıman uçaklarının inip kalkması için yapılmış bir

Hava Kuvvetleri Komutanı Stuart Symington, Aralık 1948 tarihinde Ulusal Güvenlik Konseyine sunduğu raporda, Türkiye'yi SSCB işgalinde fiilen direniş gösterebilecek tek ülke olarak belirtmişti. Bunun yanında Türkiye'yi orta menzilli bombardıman uçaklarının üssü olarak göstermişti⁷⁵.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ile Türkiye arasında bir dizi ikili anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmalar neticesinde ABD, Türkiye topraklarında bir dizi askerî, lojistik ve istihbarat merkezleri kurmuştur. Bu nedenle Adana, Diyarbakır ve Bandırma'da hava üsleri oluşturulmuştu⁷⁶. Adana'da bulunan İncirlik Hava Üssü imkânları bakımından ön plana çıkmıştı. Buradan ilk olarak Genetrix projesi kapsamında faaliyet yürütülmesi amaçlanmıştı. Genetrix projesi, hava durumu takip balonlarının yüksek çözünürlüğe sahip kameralar yerleştirilerek istenilen bölgelerin izlenmesini içermektedir. ABD, 10 Ocak 1956 tarihinde Türkiye'de Genetrix projesini yürütecek balonları ve personeli Adana'ya göndermişti. Balonların kontrolünün zorluğu ve olumsuz hava koşulları nedeniyle istenilen sonuç alınmamıştı. Bunun yanı sıra SSCB'nin tepkisi gecikmemişti. SSCB Dışişleri Bakan Yardımcısı Andrei Gromyko, ABD'nin Moskova Büyükelçisine verdiği notada ABD'yi SSCB topraklarını ihlal etmekle suçlarken bu duruma son verilmesini istemiştir. Bunun üzerine ABD projeyi durdurma kararı almıştı. Böylece Genetrix projesi kapsamında Adana'da bulunan ABD personeli 1956 Mart ayında ayrılmıştı⁷⁷.

CIA tarafından oluşturulan Oilstone/Aquatone projesi⁷⁸ U-2 casus uçuşlarının ilk etabını oluşturmaktadır. Uzun menzilli uçuşların sağlanması için

hava üssü olduğunu' söyledi ve ilmi keşif uçuşlarından hiç söz etmedi. Biraz daha sonra, oradaki Türk meydan komutanına, burada uçuş yapan kanatları çok geniş ve tekerlekleri olmayan planör gibi bir uçak hakkında bilgisi olup olmadığını sorduk, Türk komutan cevap olarak 'evet böyle bir uçak var ve zaman zaman uçuş da yapıyor fakat biz ne yaptığımızı bilmiyoruz. Amerikalılar uçuştan biraz önce, hangardan çıkarıp pist başına getiriyorlar, oradan havalanıyor. İndikten sonra da hemen hangara sokuyorlar. Bizden kimseyi yanına yaklaştırmıyorlar' cevabını verdi... Tesadüf eseri bir gün sonra, bu uçağı bir keşif görevinden dönüşte meydana inerken gördük ve Amerikalılar uçağı doğruca hangara kapattılar." Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların**, s.231.

⁷⁵ Cüneyt Akalın, "Soğuk Savaşta ABD'li Liderlerin Türkiye'nin Stratejik Planlarına Müdahaleleri", **Prof. Dr. İlhan Unat'a Armağan**, yay. haz. Sertaç Başeren, Esra G. Dardağan Kibar, Funda Keskin Ata, Nimet Özbek Hadimoğlu, Barış Teksoy, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara 2012, s.68.

⁷⁶ Cüneyt Akalın, **Soğuk Savaş ABD ve Türkiye'de Olaylar-Belgeler (1945-1952)**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003, s.248.

⁷⁷ Bölme, **a.g.e.**, s.207; CIA, CIA-RDP88B00679R000600350001-9.

⁷⁸ CIA, 12 Aralık 1956, CIA-RDP33-02415A000200180033-3.

hazırlanan belgede İncirlik Hava Üssü'nün imkânları vurgulanmış, uçuşlar için son derece uygun olduğu belirtilmiştir⁷⁹. Bu kapsamda ABD'nin Ankara Büyükelçisi yerine vekâlet eden Maslahatgüzar Foy D. Kohler, Başbakan Adnan Menderes ile görüşmüştü. Görüşmede Kohler, Adnan Menderes'e U-2 Projesini sunmuş ve faaliyetleri hakkında bilgi vermişti. Bu bilgilendirme sonunda U-2 casus uçaklarının İncirlik Hava Üssü'nü kullanması için onay vermesini talep etmişti. Başbakan Adnan Menderes bu görüşme sonrasında İncirlik Hava Üssü'nden U-2 casus uçuşlarının yapılmasına izin vermiştir⁸⁰.

U-2 Projesi çok yönlü bir projedir. CIA tarafından başlatılan ve yürütülen bu proje 1953 yılında ortaya atılmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nda kullanılmaya başlanan casus uçuşlarının geliştirilmiş uçaklar sayesinde yeniden yapılması öngörülmüştür. Yeni uçaklar radarlar tarafından tespit edilememesi için 70.000 fit (21.300 m.) yükseklikte uçabilecek hâle getirilmişti. Bunun yanı sıra uçaklara net görüntü alınabilmesi için yüksek çözünürlüğe sahip kamera ve fotoğraf makineler yerleştirilmişti. İzlenmenin kolay olması için SSCB 13 bölgeye ayrılmış, bölgelerin özellikleri ve önemine göre sınıflandırılmıştı. U-2 casus uçaklarının gözetleme yapacağı bu bölgelerin coğrafi özellikleri ve konumları belirtilmiştir⁸¹.

ABD bölgedeki gelişmeler karşısında sadece istihbarat faaliyetleri sürdürmemiştir. Bunun yanı sıra Lübnan (1958) ve Ürdün (1970) de yaşanan gelişmeler karşısında Türkiye'deki ABD üsleri son derece önemli bir rol oynamıştır. Lübnan'da 1958 yılında Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında yaşanan çatışmalar karşısında Lübnan Cumhurbaşkanı'nın ABD'den yardım istemesi üzerine ABD müdahale etmişti. Bu müdahale de İncirlik Hava Üssü kullanılmıştı. Bu üssün kullanılmasında Türkiye'den izin alınmadan gerçekleştirildiği iddiaları ortaya atılmıştır⁸². İncirlik Hava Üssü, tarihe 'Kara Eylül' olarak geçen olayda da kullanılmıştı. Filistinlilerin Ürdün'e sürülmesi ve Ürdün'de Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) faaliyetlerini artırması üzerine Ürdün Kralı Hüseyin'in ABD ve İsrail'den yardım istemesi üzerine ABD tarafından 1970

⁷⁹ CIA, 07 Mart 1956, CIA-RDP62B00844R000200010278-5.

⁸⁰ Bölme, a.g.e., s.208-209; Pedlow ve Welzenbach, a.g.e., s.112.

⁸¹ CIA, 22 Haziran 1958, CIA-RDP75B00514R000200050018-1.

⁸² Kıyanç, a.g.t., s.54; Sami Küçük, **Rumeli'den 27 Mayıs'a İhtilalin Kaderini Belirleyen Köşk Harekâtı**, Mikato Yayınları, İstanbul 2008, s.89; Abdi İpekçi, Ö. Sami Coşar, **İhtilalin İyüzü**, 1. Cilt, Uygun Yayınevi, İstanbul 1965, s.234.

yılında müdahale gerçekleşmişti. Bu müdahale de İncirlik Hava Üssü lojistik merkez olarak müdahaleye destek vermiştir⁸³.

ABD üs ve tesislerinden propaganda faaliyetleri de yürütülmüştür. Amerika'nın Sesi (Voice of America) yayınlarının yanı sıra, Çiğli, İncirlik, Karamürsel, Trabzon ve Samsun'dan yerel radyo yayınları yapılmıştır. Bu yayınlarda gündemdeki gelişmeler aktarılmış ve Amerikan kültürünü yaymak amacıyla yayınlar yapılmıştır⁸⁴.

ABD üs ve tesislerinden SSCB ve Ortadoğu ülkelerinin faaliyetleri izlenmiş ve takip edilmiştir. ABD'nin bu üs ve tesislerden Türkiye'yi de izleyip izlemediği cevaplanmayı bekleyen bir sorudur. CIA arşiv belgelerinde Türkiye'deki gelişmeler hakkında detaylı bilgiler bulunmaktadır. CIA'nın kuruluşu itibarıyla Türkiye'yi önemli bir merkez olarak gördüğünden ülke içindeki faaliyetler hakkında da detaylı bilgiye sahip olduğu görülmektedir. Bu durum U-2 casus uçaklarının Türkiye'yi de izlediği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. CIA'nın 25 Temmuz 1958 tarihinde Diyarbakır'daki askerî hareketlilik hakkında verdiği raporda bu durum açık bir şekilde görülmektedir⁸⁵.

⁸³ **FRUS**, Memorandum From The President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Nixon, 09 Eylül 1970, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXIV, Middle East Region and Arabian Peninsula, 1969-1972; Jordon, September 1970, Document 213; Kondrad Ege, "U.S. And NATO Bases Turkey", **CounterSpy**, C 3, S 4 (1980), s.23; **FRUS**, Minutes of a Washington Special Actions Group Meeting, 19 Eylül 1970, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXIV, Middle East Region and Arabian Peninsula, 1969-1972; Jordon, September 1970, Document 267; 22 Eylül 1970 tarihli belgede İncirlik Hava Üssü'nde uçakların kullanımı için Türkiye'nin onay vermediği belirtilmiştir: **FRUS**, Memorandum From the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Nixon, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXIV, Middle East Region and Arabian Peninsula, 1969-1972; Jordon, September 1970, Document 315.

⁸⁴ Özden Çankaya, **Bir Kitle İletişim Kurumu Tarihi TRT 1927-2000**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s.52; Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların**, s.233.

⁸⁵ Krizin ardından CIA, İran, Irak, Ürdün, Suriye ve Türkiye'deki askerî varlık hakkında rapor hazırlanmıştır. Raporda Türkiye'den sadece Diyarbakır ve Ceylanpınar'daki askerî varlık yer almıştır. Bu durum kriz sonrasında bölgedeki askerî hareketliliğe dikkat çekmek için hazırlanmıştır. 25 Temmuz 1958 tarihli 'Çok Gizli' ibareli rapora göre Diyarbakır hava üssünde 14 tane F-100, 47 adet F-84, 1 adet C-47, 3 adet C-45, 10 adet harap olmuş uçak, çeşitli şekillerde konumlanmış uçaksavarlar ve 10 adet araç olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra 34 araçlık konvoyun Diyarbakır'ın ilçelerine hareket ettiği, yaklaşık 50 araçlık bir konvoyun ise Dicle nehri kenarında kamp yaptıkları belirtilirken bunun yanı sıra 201 araç, 6 tank, 45 araç, 33 top, 17 muhtemelen top, 31 çadır olduğu ifade edilmiştir. Yukarıda verilen bilgilerde CIA'nın Diyarbakır'daki askerî varlığı yakından takip edildiği görülmektedir. Bu bilgilerin nasıl elde edildiği

ABD üs ve tesislerinde görevli personel, bölge insanı ile dikkat çekici ilişkiler kurmuştur. Yukarıda ifade edildiği üzere yaşanan asayiş olaylarının yanı sıra personelin para karşılığında çocukları alarak evlatlık edindiği iddiaları ortaya atılmıştır. Sabah gazetesinde Murat Karaman'ın 09.01.2018 tarihinde yayınladığı habere göre; İncirlik Hava Üssü'nde görev yapan personel bölgedeki bazı ailelerden çocukları para karşılığında evlat edinmişlerdi. Habere göre Adana'da bazı ailelerden para karşılığında satın alınan çocuklar ABD personeli tarafından ülkelerine götürülmüşlerdir⁸⁶.

Üs ve Tesislerde Bulunan Yabancı Personelin Kaçırılması

Türkiye'deki ABD üs ve tesisleri yukarıda belirtildiği üzere Kıbrıs Meşuresi sonrasında Johnson Mektubu ile tartışılır hâle gelmişti. Bu tartışmalar ışığında Türkiye'deki sol gruplar tarafından ABD'nin üs ve tesislerinin işgalci olduğu belirtilmişti. Türkiye'de yaşanan anarşi olayları yerini eylemlere bırakmıştı. Kurulan örgütler ses getirecek eylemler yapmaya başlamışlardı. Ses getiren eylemlerden birisi de 04 Mart 1971 tarihinde Deniz Gezmiş liderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti Terör Örgütü listesinde yer alan Türkiye Halk Kurtuluş Örgütü tarafından Ankara Balgat'taki Tuslog Det-18 ABD tesisinden 4 Amerikalı askerin kaçırılmasıdır. Jimmie Sexton, Larry J. Heavner, Richard Caraszi ve James Gholson'u kaçırarak otuz altı saat süre tanıyarak 400 bin dolarlık fidyenin ödenmemesi durumunda bu isimlerin kurşuna dizileceğini belirtmişti⁸⁷. Ses getiren eylem sonrasında güvenlik güçleri tarafından kapsamlı bir arama başlatılmıştı. Tüm aramalara karşın kaçırılan personel bulunamamıştı. Örgüt tarafından tanınan 36 saatlik sürenin dolması üzerine rehinelere hayatlarından endişe duyulmuştu. 08 Mart 1971 tarihinde dört rehine de serbest bırakılmıştı⁸⁸.

ABD'li 4 rehineyi kaçırma eylemini gerçekleştiren Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan kısa süre sonra yakalanmışlardı⁸⁹. CIA, Deniz Gezmiş'in yakalan-

akla gelecek ilk sorudur. Bu bilgilerin yüzeysel gözlem ile elde edilemeyeceği nedeniyle bilgilerin casus uçaklar (U-2) tarafından elde edildiği muhtemeldir. İfadelerde bazı cisimleri anlamlandırırken 'muhtemelen' ifadesinin de kullanılması bu nedendir. CIA, This Report Includes The Following Countries: Iran, Iraq, Jordan, Syria, Turkey, 25 Temmuz 1958, CIA-RDP78T05447A000300010016-5.

⁸⁶ Murat Karaman, "İncirlik'teki ABD'liler Çok Çocuk Satın Aldı", **Sabah**, 09 Ocak 2018.

⁸⁷ "4 Amerikalı Asker Kaçırıldı", **Hürriyet**, 04 Mart 1971, s.1; "Ya 400 Bin Dolar veya Dört Amerikalı Öldürülecek", **Milliyet**, 05 Mart 1971, s.1.

⁸⁸ "Amerikalılar Sağ Salim Bırakıldı", **Milliyet**, 09 Mart 1971, s.1.

⁸⁹ "Gezmiş Yakalandı", **Milliyet**, 17 Mart 1971, s.1.

ması sonrasında ABD Başkanı'na verdiği brifingde Deniz Gezmiş'in yakalanması sonrasında onu kurtarmak için Türkiye'de ses getirecek bir eylemin gerçekleşebileceği belirtilmiştir. Bu kapsamda ABD'li personelin veya üst düzey yetkililerin kaçırılabilmesi endişesi dile getirilmiştir⁹⁰.

CIA'nın tahmini kısa süre sonra gerçekleşmişti. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanması ardından idam cezasına mahkûm edilmesi ile ilgili olarak yeni bir eylem gerçekleşmişti. 27 Mart 1972 tarihinde Ordu'nun Ünye ilçesindeki hava radar üssünde görevli üç İngiliz teknisyen kaçırılmıştı. Ünye'de bulunan bir evden kaçırılanların bırakılması için ön şart Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının serbest bırakılmasıydı⁹¹. Eylem gerek yurt içinde gerekse yurt dışında büyük ses getirmişti⁹².

Güvenlik güçleri sıkı takip sonrasında 30 Mart 1972 tarihinde eylemcilerin Kızıldere Mevkiinde bir evde olduğunu öğrenmiş ve operasyon düzenlemişlerdi. Çıkan çatışmada eylemciler arasında Ertuğrul Kürkçü dışında Mahir Çayan, Cihan Alptekin, Ertan Saruhan, Ahmet Atasoy, Saffet Alp ve Hüdayi Oral'ın yanı sıra İngiliz üç rehine Charles Turner, Gordan Banner ve Joe Law (Milliyet gazetesi Kanadalı olduğunu iddia etmiştir) hayatını kaybetmiştir⁹³.

Türkiye-SSCB İlişkilerinde ABD Üs ve Tesisleri

Türkiye, SSCB ilişkileri Soğuk Savaş yıllarında kimi zaman yakınlaşan kimi zamanda gerginleşen bir süreç yaşamıştır. Krizlerle dolu bu süreçte iki ülke ilişkilerinin iyileşmesi önündeki engellerden birisi de Türkiye'deki ABD üs ve tesisleri olmuştur. SSCB, sınır komşusu Türkiye topraklarındaki üs ve tesislerden rahatsızlığını sık sık dile getirmiştir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB'nin tehditkâr tutumu⁹⁴ neticesinde ABD yanlısı bir dış po-

⁹⁰ CIA, The President's Daily Brief, 19 Mart 1971, CIA-RDP79T00936A0093AA170001-6; CIA, Central Intelligence Bulletin, CIA, 19 Mart 1971, CIA-RDP79T00975A018500100001-5.

⁹¹ "Alptekin ve Ayna Üç İngiliz'i Kaçırıldı", *Milliyet*, 28 Mart 2018, s.1.

⁹² İngiltere basınında olay geniş yer tutmuştur. Bu gazetelerden bazıları: "Three British Kidnapped", *Coventry Evening Telegraph*, 27 Mart 1972, s.1; *Coventry Evening Telegraph*, 28 Mart 1972, s.17; *Liverpool Echo*, 30 Mart 1972, s.1.

⁹³ "Anarşistler Üç İngiliz'i Öldürdüler", *Milliyet*, 31 Mart 1972, s.1.

⁹⁴ SSCB İkinci Dünya Savaşı sonrasında 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasının yenilenmesi için şartlarını 7 Haziran 1945 tarihinde Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e, 19 Mart 1945 tarihinde verdikleri nota ile resmî olarak iletmışlerdi. SSCB notasında şu şartlar sunulmuştu: "a) 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşmasıyla tespit edilen Türk-Sovyet sınırında bazı değişikliklerin

litika benimsemiştir. SSCB, Türkiye'nin ABD yanlısı bir politika izlemesine ve NATO üyeliğine şiddetle karşı çıkmıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin NATO üyeliği sürecinde Türkiye'ye verdiği notada şöyle belirtmiştir⁹⁵:

“Atlantik devletlerinin birleşmiş bir ordu kurmak ve ona Batı Almanya birliklerini katmak, silah yarışına girişmek, yabancı topraklarda Amerikan askerî üsleri kurulmasına razı olmak gibi hareketleri, başta Amerika olmak üzere, emperyalistlerin saldırı politikasına alet olduklarını gösterir. Türk topraklarında da Amerika askerî komutanlığının ve Amerikan mütehasıslarının idare ve yardımı ile hava ve deniz üsleri kurulmakta, Sovyet sınırlarına yakın yerlerde hava meydanları yapılmaktadır. Şu hâlde Türkiye'nin Pakta daveti de topraklarının saldırgan emellerle askerî üsler vücuda getirmek için kullanılması arzusuna dayanmaktadır. Sovyetler Birliği, Türkiye'nin komşusudur, bu gibi olaylarla ilgisiz kalamaz. Bu sebeple temas edilen sorunlar hakkında Türkiye'den izah beklemektedir. Saldırgan Atlantik bölgesine girmekle ve yabancı üslerin kurulması için topraklarından yararlanılmasına izin vermekle yüklenildiği sorumluluğa Türkiye hükümetinin dikkatini çekmek gerekli sayılmaktadır.”

SSCB, Türkiye'nin NATO üyeliğine ve neticesinde sınırında ABD üs ve tesislerinin kurulmasına karşı çıkmıştır. Bu yeni bir sürecinde başlangıcı olmuştur. SSCB, Türkiye'ye ABD üs ve tesislerinden duyduğu rahatsızlık nedeniyle notalar vermiştir. Buna örnek olarak SSCB, 4 Şubat 1956 tarihinde ABD'ye ve Türkiye'ye verdiği notada Türkiye sınırlarında bulunan üslerden gönderilen balonların (Genetrix Projesi) istihbarat amaçlı olduğunu belirtmiş, bunun kabul edilemeyeceğini ifade etmiştir. Türkiye 11 Şubat 1956 tarihli cevabında bu balonların meteoroloji amacıyla kullanıldığını bu nedenle SSCB'nin iddiasını reddetmişti⁹⁶.

yapılması, b) Boğazların Türkiye ile Sovyetler Birliği tarafından ortak savunulması ve bunun sağlanması için de Sovyetlere Boğazlarda deniz ve kara üsleri verilmesi, c) Boğazlar rejimini tespit eden Montreux Sözleşmesi'nin Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanacak bir antlaşma ile değiştirilmesi” Selim Sarper bu istekleri Ankara'ya bile danışmadan hemen reddetmiştir. A. Haluk Ülman, a.g.m., s.148; **FRUS**, Proposal By The Soviet Delegation No. 1369 (767.68119/7-545), The Black Sea Straits, Foreign Relations of The United States: Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume II, Document 1369.

⁹⁵ Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl Vaşington Büyükelçiliği**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.342-343.

⁹⁶ Eren Tellal, “1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-I, SSCB'yle İlişkiler”, ed. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası (1919-1980) Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 1. Cilt, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2001, s.514; “Rusya Bize Nota

SSCB'nin Sputnik Uzay aracını yörüngeye oturtması ABD'de büyük tedirginliğe neden olmuştur. Bu durum SSCB'nin kıtalar arası göndereceği füzelerle ABD'yi vurabileceği tehlikesini ortaya çıkarmıştır. Bunun üzerine ABD, *Jüpiter Projesini* hazırlamıştı⁹⁷. ABD bu kapsamda NATO üyelerine füzelerin yerleştirilmesi için yaptığı teklifi sadece İngiltere, İtalya ve Türkiye kabul etmişti. Diğer ülkeler nükleer başlıklı füzelerin kendi topraklarında bulunmasının açıktan SSCB'ye tehdit olacağı gerekçesiyle reddetmişlerdi. Türkiye'nin Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesi kararı sonrasında SSCB Başbakanı Nikolay Bulganin'in Başbakan Adnan Menderes'e gönderdiği mektupta, Jüpiter füzelerinin Türkiye topraklarında olmasını kabul etmeyeceklerini ve bu durumun Türkiye açısından büyük risk oluşturduğunu belirtmiştir. Bu mektup aynı zamanda Soğuk Savaş yıllarının en büyük krizlerinden birisi olan *Küba Füze Krizinin* de başlangıcıdır. Nikolay Bulganin'in 8 Ocak 1958 tarihinde başbakan Adnan Menderes'e gönderdiği bir başka mektup son derece dikkat çekiciydi. Bulganin, iki ülke arasında silahsızlanma isteğini belirttiikten sonra, parasını ödemededen topraklarında füze konuşlandırmanın güvenliğini korumayacağını altını çizmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin bunları kullanamayacağını vurgulamış bu durumu şöyle ifade etmiştir: "*Bir tek kibrit büyük bir yangın çıkarabilir, ancak ilk yanan kendisi olacaktır*". Başbakan Adnan Menderes 25 Şubat 1958 tarihinde verdiği cevapta füzelerin savunma amacıyla kurulduğunu ifade etmiştir. Mektup diplomasisinden SSCB istediğini alamayınca 13 Aralık 1958 tarihinde Türkiye'ye nota vermiştir. SSCB, Türkiye ile ABD arasında yapılan anlaşma sonrasında Türkiye'nin NATO nükleer üssü hâline geldiğini belirtmişti. SSCB, 25 Mart 1959 tarihinde yaptığı açıklamada füzelerin Eisenhower Doktrini'nin bir devamı olduğunu belirterek tepkisini dile getirmiştir⁹⁸.

Ekim 1959 tarihinde Türkiye ile yapılan anlaşmada 15 tane Jüpiter füze sisteminin (IRBM) kurulması kararlaştırılmıştır. Anlaşmaya göre füzeler Türkiye'nin, nükleer başlıklar ABD'nin olacaktır. Füzeler, ABD'nin Avrupa Yüksek Müttefik Kuvvet Komutanı tarafından ABD-Türkiye ortak onayı ile kullanılabilir. Füzelerin bulunacağı üste iki ülke askerleri bulunacak ve ikili

Verdi", *Milliyet*, 06 Şubat 1956, s.1; "Sovyet Notasının Tam Metni", *Milliyet*, 09 Şubat 1956, s.1.

⁹⁷ **FRUS**, Memorandum of Discussion at the 309th Meeting of The National Security Council, Washington, 11 Ocak 1957, Foreign Relations of the United States, 1955-1957, National Security Policy, Volume XIX, Document 105.

⁹⁸ Eren Tellal, **a.g.e.**, s.516.

veto sistemi oluşturulacaktı⁹⁹. Jüpiter füzeleri, SSCB'nin doğal olarak tepkisini çekmişti. SSCB Devlet Başkanı Nikita Kruşçev, ABD Başkan yardımcısı Richard Nixon'a 1959 yılında bu rahatsızlığı en üst düzeyde iletmıştir¹⁰⁰.

Ekim 1962'de Küba Füze Krizi patlak vermişti. SSCB, Jüpiter füzele-
rinin daha fazlasını ABD'nin hemen yanı başına hem de hiç fark etmeden
yerleştirmişti. Nikita Kruşçev, John F. Kennedy'ye gönderdiği mektupta,
Küba ablukasını kaldırıp adaya saldırmama konusunda anlaşma sağlanırsa
füzeleri çekeceğini belirtmişti. Ancak ikinci bir mektupta ön koşul olarak Tür-
kiye'deki Jüpiter füzelerinin kaldırılması da konulmuştu¹⁰¹. Bu durum ABD
Kongresi'nde sert tartışmalara neden olmuştu. ABD'nin bölgedeki faaliyet-
leri ve egemenliği tartışılmıştı¹⁰². Bunun üzerine ABD Başkanı Kennedy'nin
kardeşi Robert F. Kennedy, SSCB'nin Washington büyükelçisi Dobrinin'le
görüşmüştü. Robert Kennedy görüşmede Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin sö-
külmesini kabul etmiş ancak bu anlaşmanın gizli kalmasını istemişti. ABD
Başkanı Kennedy, NATO üyesi ülke başkanlarına gönderdiği mektupta Jüpi-
ter füzelerinin müzakere edilmediğini belirtse de SSCB ile anlaşmışlardı¹⁰³.

Sovyet Büyükelçi Jüpiter füzelerinin kesin hedefte olduğunu belirterek ya-
şanacak bir krizde İzmir'in üçüncü dünya savaşının Hiroşima'sı olacağı tehdi-
dinde bulunmuştu. John F. Kennedy böylesine bir pazarlığın Nikita Kruşçev'in
taleplerini artıracığı ve Türkiye'nin pazarlık unsuru olmaktan büyük kaygı du-
yacağı için cevap mektubunda belirtilen hususların göz önüne alınmadan krizin
çözülmesi gerektiğini belirtmiştir. Soğuk Savaş'ın en yoğun diplomasi dönem-
lerinden birinin yaşandığı bu süreçte Kruşçev, Küba'daki füzeleri çekmeyi kabul
etmiştir. ABD'nin herhangi bir fedakârlık yapmadığı düşünülebilir; ancak ABD
geliştirdiği Polaris denizaltılarının daha etkili olacağı ve yönetiminin tek elden

⁹⁹ Barton J. Bernstein, "The Cuban Missile Crisis: Trading the Jupiters in Turkey", **Political Science Quarterly**, S 95, New York 1980, s.99.

¹⁰⁰ Geliştirilen Polaris denizaltılarının menzil ve etkinliğinin yanı sıra yönetsel olarak da tek elden yönetimi nedeniyle Jüpiter füzelerinin önemi her geçen gün azalmıştı. ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 29 Mart 1961 tarihli toplantısında füzelerin durumu gündeme gelmişti. McGeorge Bundy, Deployment of IRBM's to Turkey, National Security Action Memorandum, 6 Nisan 1961, NSF, RSF: NATO-Weapons (Cables-Turkey), Box 226, **JFKL**; Bernstein, a.g.m., s.101.

¹⁰¹ Robert F. Kennedy, **Thirteen Days: A Memoir of the Cuban Missile Crisis**, W.W. Norton & Company, 1999, s.71.

¹⁰² **CIA**, CIA-RDP64B0034R000200140014-4; **CIA**, CIA-RDP64B00346R000200170028-6.

¹⁰³ Erhan, **a.g.e.**, s.684.

gerçekleşeceği için bir süredir Jüpiter füzelerinin kaldırılması için Türkiye'yi ikna etmeye çabalamaktaydı. Selim Sarper'in böylesine bir adımın Türkiye'yi mahcup edeceğini belirterek reddetmesinin ardından füzelerin Türkiye'ye iadesi gündeme gelmişti. Küba Füze Krizi sonrasında füzelerin Polaris denizaltıları ile değiştirilmesine karar verilmiştir. 24 Nisan 1963 tarihinde yapılan açıklama ile Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin son füzenin de ülkeden çıkarıldığını belirtmesiyle kriz sona ermiştir¹⁰⁴.

¹⁰⁴ Küba Füze Krizi hakkında daha detaylı bilgi için bakınız CIA, CIA-RDP80B01676R001800010017-6; CIA, Capabilities of The Soviet Threater Forces, 5 Aralık 1962, NIE 11-14-62; RFK, Başlıksız, National Security Action Memorandum, 30 October 1962, NSF, JFKL; William Hale, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003, ss.136-138; Robert F. Kennedy, a.g.e.; Bernstein, a.g.m.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya iki bloka ayrılmıştır. Doğu Bloğunun egemen ülkesi SSCB'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'ye yönelik tehditleri ülkeyi Batı Blokuna dolayısıyla ABD'ye yakınlaştırmıştır. ABD bu yakınlaşma ile Türkiye'ye ekonomik yardımlar sağlamıştı. Bu yakınlaşma Türkiye'nin NATO'ya üyeliği sonrasında iyice pekişmiştir. Bu yeni süreç NATO ve ABD'nin Türkiye topraklarında üs ve tesisler kurmasının da yolunu açmıştır. ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikası kapsamında Türkiye önemli stratejik bir noktada yer almaktaydı. SSCB ve Ortadoğu'ya komşu olması, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına sahip olması ABD nezdinde Türkiye'nin önemini artırmıştı. Bu amaçla kısa sürede Türkiye toprakları üzerinde birçok üs ve tesis kurulmuştur. Lojistik merkezi olarak kullanılmasının yanı sıra üs ve tesislerden dinleme ve izleme faaliyetleri yürütülmüştür. Türkiye, istihbarat faaliyetlerinden Genetrix ve U-2 gibi projelerin önemli noktalarından birisi olmuştur. Bu kapsamda Soğuk Savaş sürecinde yaşanan gelişmeler ve ABD'nin tutumu doğrultusunda üs ve tesislerin sayısı değişmiştir.

ABD'nin Türkiye topraklarında kurduğu üs ve tesisler uzun yıllar gizliliğini korumuştur. Bu süreçte Türkiye ile ABD arasında yapılan anlaşmalarla elde edilen geniş haklar sayesinde bu üs ve tesisler kontrol edilemediği gibi faaliyetleri hakkında da yeterince bilgi sahibi olunamamıştır. ABD, Türkiye'deki üs ve tesislerden yürüttüğü faaliyetler için izinlerini birçok kez sözlü olarak almıştır. İki ülke ilişkilerinde önemli bir unsur olan üs ve tesislerden ABD istediği gibi faydalanmıştır. Öyle ki, görevli ABD personeli Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına değil, ABD'nin kanunlarına tabi tutulmuştur. Bu durum beraberinde suistimalleri de getirmiştir.

Türkiye'deki ABD üs ve tesislerinin kamuoyundaki tutumu ABD ile ilişkilerin paralelinde olmuştur. Bu nedenle ilişkilerin sorgulanmasında üs ve tesislerin varlığı eleştiri konusu olmuştur. 1964 yılında Kıbrıs'ta yaşanan olaylar Türkiye gündeminde geniş yer tutmuş ve müdahale kararı alınmıştı. ABD müdahale kararına açık bir şekilde karşı çıkması beraberinde ABD ilişkilerinin de sorgulanmasına neden olmuştur. Bu süreçte özellikle Türkiye İşçi Partisi'nin üs ve tesislerin varlığını eleştirmesi, egemenlik haklarını ihlal ettiği iddiaları geniş bir kesim tarafından desteklenmiştir. Başbakan Süleyman Demirel her defasında üslerin varlığını reddederek, tesis olduklarını öne sürse de kamuoyundaki tavır değiştirememiştir. İki ülke arasında 3 Temmuz 1969 tarihinde imzalanan Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması ile Türkiye'nin üs ve tesisler

üzerinde yetkileri artırılmıştır. Anlaşmanın bir başka dikkat çeken yönü ise Türkiye'nin gerekli gördüğünde üs ve tesislere el koyma yetkisi tanınmasıydı. Türkiye bu yetkiyi 1975 yılında ABD'nin silah ambargosu kararı sonrasında uygulamıştır. ABD yönetiminin tüm çabasına karşın ambargonun yürürlükten kalkmaması üzerine Türkiye'nin attığı bu adım ABD'nin bölgedeki faaliyetlerini de tehlikeye düşürmüştür. Ancak Türkiye bu süreçte bu karara paralel adımlar atmak yerine, ABD ile ilişkileri iyileştirmeye devam etmiştir.

1978 yılında ambargonun kaldırılmasıyla ABD üs ve tesisleri tekrar kullanmaya başlamıştır. İran İslam Devrimi sonrasında bu ülkedeki varlığının sona ermesiyle Türkiye'deki üs ve tesisler daha fazla önem kazanmıştır. Bu kapsamda 29 Mart 1980 tarihinde iki ülke arasında yapılan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nda üs ve tesislerin durumu detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Anlaşma da ABD'nin Türkiye'de hangi üs ve tesisleri kullanacağı, idaresinin nasıl yürütüleceği gibi unsurlar net bir şekilde belirlenmiştir.

ABD Dışişleri Bakanlığı ve ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı arşiv belgelerinde ABD'nin Türkiye'deki üs ve tesislere ne kadar önem verdiği görülmektedir. ABD, üs ve tesisleri SSCB ve Ortadoğu ülkelerini dinlemek ve izlemek gibi faaliyetlerin yanı sıra müdahale için de önemli bir lojistik merkez olarak kullanmıştır. ABD, Türkiye'deki askerî hareketliliği de üs ve tesisler sayesinde takip etmiştir. Bu nedenle Türkiye'deki üs ve tesisler ülke güvenliğinden ziyade ABD'nin güvenliği için önemli rol üstlenmiştir. Üs ve tesislerin varlığı Türkiye'yi kimi zaman hedef hâline getirmiştir. Üs ve tesislerin varlığı Türkiye-SSCB ve Türkiye-Ortadoğu ülkeleri arasında sık sık sorun oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

ABD Dışişleri Bakanlığı Arşivi (FRUS)

FRUS, Action Memorandum From the Assistant Secretary of State for European Affairs (Vest) to the Under Secretary of State For Political Affairs (Newsom), Circular 175 Procedure—Request for Authorization to Negotiate with the Government of Turkey a New Agreement to Govern the Operations of United States Defence Installations in Turkey, 3 Kasım 1978, Foreign Relations of the United States, 1977-1980, Volume XXI, Cyprus; Turkey; Greece, Document 124.

FRUS, Action Memorandum From the Assistant Secretary of State for European Affairs (West) to the Under Secretary of State for Political Affairs (Newsom), Request for Authorization to Negotiate with Government of Turkey a New Agreement to Govern the Operations of United States Defence Installations Turkey, 3 Kasım, 1978, Foreign Relations of the United States, 1977-1980, Volume XXI, Cyprus; Turkey; Greece, Document 124.

FRUS, Cyprus Negotiations, 31 Temmuz 1975, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, Document 183.

FRUS, Letter From President Carter to Turkish Prime Minister Demirel, 21 Şubat 1980, Foreign Relations of United States, 1977-1980, Volume XXI, Cyprus; Turkey; Greece, Document 148.

FRUS, Letter From Turkish Prime Minister Ecevit to President Carter, 21 Nisan 1979, Foreign Relations of the United States, 1977-1980, Volume XXI, Cyprus; Turkey; Greece, Document 135.

FRUS, Memorandum From The President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Nixon, 09 Eylül 1970, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXIV, Middle East Region and Arabian Peninsula, 1969-1972; Jordon, September 1970, Document 213.

FRUS, Memorandum From the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Nixon, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXIV, Middle East Region and Arabian Peninsula, 1969-1972; Jordon, September 1970, Document 315.

FRUS, Memorandum of Conversation, 19 Haziran 1975, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, Document 228.

FRUS, Memorandum of Conversation, 24 Mart 1976, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, Document 241.

FRUS, Memorandum of Conversation, 29 Mayıs 1975, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, Document 227.

FRUS, Memorandum of Discussion at the 309th Meeting of The National Security Council, Washington, 11 Ocak 1957, Foreign Relations of the United States, 1955-1957, National Security Policy, Volume XIX, Document 105.

FRUS, Minutes of a Washington Special Actions Group Meeting, 19 Eylül 1970, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXIV, Middle East Region and Arabian Peninsula, 1969-1972; Jordon, September 1970, Document 267.

FRUS, Paper Prepared in Response to National Security Study Memorandum 227, U.S. Security Policy Toward Turkey, 20 Ağustos 1975, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, Document 234.

FRUS, Proposal By The Soviet Delegation No. 1369 (767.68119/7-545), The Black Sea Straits, Foreign Relations of The United States: Diplomatic Papers, The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945, Volume II, Document 1369.

FRUS, Restoration of Aid to Turkey, 23 Haziran 1975, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, Document 229.

FRUS, Soviet Perspectives on Turkey and Greece: Status and Outlook, 2 Mart 1980, Foreign Relations of the United States, 1977-1980, Volume XXI, Cyprus; Turkey; Greece, Document 28.

FRUS, Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey, 29 Eylül 1978, Foreign Relations of the United States, 1977-1980, Volume XXI, Cyprus; Turkey; Greece, Document 123.

FRUS, Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey, Presidential Letter to Prime Minister Ecevit and Talking Points, 14 Nisan 1979, Foreign Relations of the United States, 1977-1980, Volume XXI, Cyprus; Turkey; Greece, Document 134.

FRUS, Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, US-GOT (Government of Turkey) Relations; Defence Negotiations, 13 Nisan 1979, Foreign Relations of the United States, 1977-1980, Volume XXI, Cyprus; Turkey; Greece, Document, 133.

FRUS, The Secretary's Meeting With Turkish Foreign Minister Caglayangil, 26 Mart 1976, Foreign Relations of The United States, 1969-1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, Document 242.

FRUS, Turkish Aid, 26 Haziran 1975, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, Document 230.

FRUS, U.S. Emissary to Break Greek/Turkish/Cyprus Impasse, 16 Şubat 1976, Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume XXX, Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, Document 189.

JFKL (John F. Kennedy Presidential Library and Museum), Capabilities of the Soviet Threater Forces, 5 Aralık 1962, NIE 11-14-62; RFK, Başlıksız, National Security Action Memorandum, 30 Ekim 1962, NSF.

JFKL, McGeorge Bundy, Depoyment of IRBM's to Turkey, National Security Action Memorandum, 6 April 1961, NSF, RSF: NATO-Weapons (Cables-Turkey), Box 226.

ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) Arşivi

CIA, Turkey's Position in The East-West Struggle, 03 Mayıs 1951, CIA-RDP79R01012A000300020009-6.

CIA, RDP82-00038R001000160021-2.

CIA, 06 Haziran 1969, CIA-RDP79T00827A001800080003-8.

CIA, Mayıs 1975, CIA-RDP86T00608R000500180009-0.

CIA, 17 Haziran 1975, CIA-RDP79T00975A027800010028-3.

CIA, 18 Haziran 1975, CIA-RDP79T00975A027800010030-0.

CIA, 23 Haziran 1975, CIA-RDP79T00975A027800010038-2.

CIA, The President's Daily Brief, 17 Haziran 1975, CIA-RDP79T00936A012700010006-0.

CIA, The President's Daily Brief, 18 Haziran 1975, CIA-RDP79T00936A012700010007-9.

CIA, The Economist 19-25 Mayıs 1979, Turkey and America Dimming Eyes, CIA-RDP88-01315R000400380046-0.

CIA, Sam Cohen, U-2 Flights Disquieting For Turkey, The Christian Science Monitor, 16 Mayıs 1979, CIA-RDP88-010315R000400380061-3.

CIA, John Lawton, Turkey Demands More U.S. Aid For Use of Bases, The Washington Post, 9 Mayıs 1979, CIA-RDP88-01315R000400380094-7.

CIA, CIA-RDP88B00679R000600350001-9.

CIA, CIA-RDP33-02415A000800300001-8.

CIA, CIA-RDP33-02415A000800300018-0.

CIA, CIA, This Report Includes The Following Countries: Iran, Iraq, Jordan, Syria, Turkey, 25 Temmuz 1958, CIA-RDP78T05447A000300010016-5.

CIA, CIA-RDP64B0034R000200140014-4.

CIA, CIA-RDP64B00346R000200170028-6.

CIA, CIA-RDP80B01676R001800010017-6.

CIA, Turkey, 22 Aralık 1948, CIA-RDP78-01617A001400020001-3.

CIA, Contribution To NIE-9: Turkey, 8 Ocak 1951, CIA-RDP79R01012A000300020004.

CIA, Turkey's Position in The East-West Struggle, 12 Şubat 1951, CIA-RDP79R01012A000300020014-0.

CIA, 07 Mart 1956, CIA-RDP62B00844R000200010278-5.

CIA, 12 Aralık 1956, CIA-RDP33-02415A000200180033-3.

CIA, 22 Haziran 1958, CIA-RDP75B00514R000200050018-1.

CIA, 05 Ekim 1960, CIA-RDP92B01090R002600040004-2.

CIA, 14 Eylül 1970, CIA-RDP88-01215R00040020017-9.

CIA, The President's Daily Brief, 19 Mart 1971, CIA-RDP79T00936A0093AA170001-6.

CIA, Central Intelligence Bulletin, CIA, 19 Mart 1971, CIA-RDP79T00975A018500100001-5.

CIA, 02 Temmuz 1975, CIA-RDP79T00975A027900010004-8.

CIA, 09 Temmuz 1975, CIA-RDP79T000865A001300220001-4.

CIA, 22 Temmuz 1975, CIA-RDP79T00865A001400120001-4.

CIA, 23 Temmuz 1975, CIA-RDP79T00975A027900010038-1.

CIA, 28 Temmuz 1975, CIA-RDP79T00975A027900010046-2.

CIA, 28 Temmuz 1975, CIA-RDP79T00865A001400260001-9.

CIA, 08 Nisan 1976, CIA-RDP79T00975A028800010014-7.

CIA, West Europe Report, 19 Kasım 1980, CIA, RDP82-00850R000300050022-9.

TBMM Arşivi

TBMM, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

Sürelî Yayınlar

Ant Dergisi

Coventry Evening Telegraph

Günaydın

Hürriyet

Liverpool Echo

Milliyet

Resmî Gazete

Sabah

Kitaplar

Açıköz, Anjel, **Bizim Radyo'da Nazım Hikmet**, Tüstav Yayınları, İstanbul 2004.

Akalın, Cüneyt, **Soğuk Savaş ABD ve Türkiye’de Olaylar-Belgeler (1945-1952)**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003.

Akalın, Cüneyt, “Soğuk Savaşta ABD’li Liderlerin Türkiye’nin Stratejik Planlarına Müdahaleleri”, **Prof. Dr. İlhan Unat’a Armağan**, yay. haz. Sertaç Başeren, Esra G. Dardağan Kibar, Funda Keskin Ata, Nimet Özbek Hadimoğlu, Barış Teksoy, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara 2012.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım Yayınevi, İstanbul 1990.

Armaoğlu, Fahir, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Bölme, Selin M., **İncirlik Üssü ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye**, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

Çankaya, Özden, **Bir Kitle İletişim Kurumu Tarihi TRT 1927-2000**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

Dışişleri Bakanlığı, **Dışişleri Bakanlığı Belleteni**, Temmuz 1969, 58, Ankara 1969.

Erhan, Çağrı, “1960-1980: Görelî Özerklik-3, ABD ve NATO’yla İlişkiler (681-715)”, Baskın Oran (Edt.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 1. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

Erkin, Feridun Cemal, **Dışişlerinde 34 Yıl Vaşington Büyükelçiliği**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Evren, Kenan, **Kenan Evren Anıları**, 1. Cilt, Milliyet Yayınları, İstanbul 1990.

Gönlübol, Mehmet, Kürkçüoğlu, Ömer, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990)**, Siyasal Kitapevi, Ankara 1993.

Hale, William, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Mozaik Yayınları, İstanbul 2003.

İpekçi, Abdi, Coşar, Ö. Sami, **İhtilalin İcyüzü**, 1. Cilt, Uygun Yayınevi, İstanbul 1965.

Holmes, Amy Austin, **Social Unrest and American Military Bases in Turkey and Germany since 1945**, Cambridge University Press, New York 2014.

Kennedy, Robert F., **Thirteen Days: A Memoir of the Cuban Missile Crisis**, W.W. Norton & Company, 1999.

Küçük, Sami, **Rumeli'den 27 Mayıs'a İhtilalin Kaderini Belirleyen Köşk Harekâtı**, Mikato Yayınları, İstanbul 2008.

Lachowaki, Zdzislaw, **Foreign Military Bases in Eurasia**, Stockholm International Peace Research Institute (sirpi), CM Gruppen, Bromma 2007.

Pedlow, Gregory W., ve Welzenbach, Donald E., **The Central Intelligence Agency and Overhead Reconnaissance The U-2 and OXCART Programs, 1954-1974**, History Staff Center for the Study of Intelligence, Central Intelligence Agency, 1998.

Sönmezoğlu, Faruk, **Türk Dış Politikası 1945-1991**, Der Yayınları, İstanbul 2016.

Şahin, Haluk, **Johnson Mektubu: Türk-ABD İlişkilerini Değiştiren Olayın Perde Arkası**, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul 2002.

Tellal, Eren, “1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1, SSCB'yle İlişkiler”, ed. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası (1919-1980) Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 1. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

Tunçkanat, Haydar, **Amerika Emperyalizm ve CIA (Merkez Haberalma Teşkilatı)**, Tekin Yayınevi, Ankara 1987.

Tunçkanat, Haydar, **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2001.

Ünlü, Barış, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar**, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Veiner, Tim, **Küllerin Mirası Bir CIA Tarihi**, Koridor Yayıncılık, İstanbul 2009.

Makaleler

Akipek, Ömer İlhan, “NATO Kuvvetleri Sözleşmesine Göre Vazife Kavramı ve Türkiye'deki Tatbikatı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Dergisi**, C 24, S 1, Ankara 1967, ss.9-25.

Bernstein, Barton J., “The Cuban Missile Crisis: Trading the Jupiters in Turkey”, **Political Science Quarterly**, S 95, Bahar 1980, ss.97-125.

Bölme, Selin M., “Soğuk Savaş’ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askerî Üsler: Süreklilik ve Değişim”, **Uluslararası İlişkileri**, S 34, İstanbul 2012, ss.51-71.

Ege, Konrad, “U.S. And NATO Bases Turkey”, **CounterSpy**, S 3, 1980, ss.22-25.

Ülman, A.Haluk, “NATO ve Türkiye”, **AÜSBF Dergisi**, S 4, Ankara 1967, ss.143-167.

Tezler

Aydın, Songül, **12 Mart 1971 Öncesinde Ant Dergisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

Kıyanç, Sinan, **ABD Arşiv Belgelerinde Türkiye’de Askerî Darbeler (1960-1980)**, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla 2018.

Raporlar

Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi, **Çalışma Raporu Üçüncü Büyük Kongre 9-12 Kasım 1968**, Ankara 1968.

EKLER

Ek-1: Türkiye'deki ABD Üs ve Tesisleri¹⁰⁵

Türkiye'deki Amerikan üs ve tesisleri				Türkiye'deki Amerikan üs ve tesisleri			
No.	Tesisin adı	Bulunduğu yer	Üs türü	No.	Tesisin adı	Bulunduğu yer	Üs türü
7667	Afyon Subay Lejyonları	Afyon Subay Lejyonları	I.A.A.	7681	Çiğli Aile Lejyonları	İzmir Çiğli Hava Üssü	O.A.A.
8085	Şişli Müşür Su Tesisi	Adana İnşaat Hava Üssü	O.A.A.	8067	Çiğli Harekât	Haberleşme Merkez No. 1	Manisa - Beşiköy
5046	İdarehane - No. 2	Ankara Hava İstasyonu	O.A.A.	8068	Çiğli Harekât	Haberleşme Merkez No. 2	İzmir - Yamaçlar
5043	İdarehane - No. 3	Ankara Hava İstasyonu	O.A.A.	8062	Çiğli Harekât Yeri No. 1	İzmir - Yeniköy	D.A.A.
6040	Ankara Hava İstasyonu	Ankara Hava İstasyonu	P.A.A.	8063	Çiğli Harekât Yeri No. 2	İzmir - Çukurbere	D.A.A.
5047	Ankara Hava İstasyonu	Ankara Hava İstasyonu	O.A.A.	8064	Çiğli Harekât Yeri No. 3	Manisa - Tökeller	D.A.A.
6075	Haberleşme İstasyonu	Ankara Haberleşme İstasyonu	I.A.A.	8065	Çiğli Harekât Yeri No. 4	Manisa - Kızılköy	D.A.A.
7221	İlçe - Yatakhane	Ankara Hava İstasyonu	O.A.A.	8066	Çiğli Harekât Yeri No. 5	Manisa - Teyneli	D.A.A.
5050	Hastane	Ankara Hastaneler	I.A.A.	7682	Fatrol Deposu	İzmir Çiğli Hava Üssü	O.A.U.
7310	Ankara Lejyonları	Ankara Hava İstasyonu	O.A.A.	7683	İnsanlı Döğürme Merkez	İzmir Üneak	O.A.U.
7308	Bakım merkezi	Ankara Hava İstasyonu	O.A.A.	7684	Su Tesisi	İzmir Çiğli Hava Üssü	O.A.U.
6009	Fark yeri No. 2	Ankara Hava İstasyonu	O.A.A.	6644	Haberleşme Merkez	Biranzörel Hava İstasyonu	O.A.A.
6041	Hekimhanesi Merkez No. 2	Ankara Hava İstasyonu	O.A.A.	7317	Subay Lejyonları No. 2	Erzurum	I.A.A.
6044	Hekimhanesi Merkez No. 3	Ankara Hava İstasyonu	O.A.I.	7372	Haberleşme Merkez	Erzurum	I.A.A.
6727	Hekimhanesi Birimsiz	Ankara Hava İstasyonu	O.A.A.	7316	Subay Lejyonları No. 1	Ankara Hava İstasyonu	I.A.A.
7341	Hekimhanesi Merkez No. 5	Ankara-Hacılar Hava İstasyonu	O.A.A.	4176	Ezemböğü Hava Alanı	Konya	I.A.A.
6008	Hekimhanesi Merkez No. 6	Ankara Hava İstasyonu	O.A.A.	7318	Konya Subay Lejyonu No. 1	Konya	I.A.A.
5049	Okul No. 1	Ankara Hava İstasyonu	O.A.A.	7396	Konya Subay Lejyonu No. 2	Konya	I.A.A.
5044	Okul No. 2	Ankara Hava İstasyonu	O.A.A.	7319	Konya Subay Lejyonu No. 3	Konya	I.A.A.
5051	Servis İstasyonu No. 1	Ankara Hava İstasyonu	O.A.A.	2683	İnşaat Hava Üssü	Adana - İnşaat	P.O.A.
6734	Subaylar Kulübü	Ankara Hava İstasyonu	O.A.A.	7679	İnşaat Hava Üssü	Adana - İnşaat	O.A.U.
5058	Servis İstasyonu No. 4	Ankara Hava İstasyonu	O.A.A.	7609	Subay Lejyonları	Halay - İskenderun	O.A.A.
5048	Depo No. 1	Ankara Hava İstasyonu	O.A.A.	6057	Havacı Lejyonları	Halay - İskenderun	O.A.A.
7318	Depo No. 4	Ankara Hava İstasyonu	O.A.A.	6071	İskenderun Deposu	Halay - İskenderun	O.A.A.
7370	Depo No. 5	Ankara Hava İstasyonu	O.A.A.	5042	İstanbul Hava İstasyonu	İstanbul Hava İstasyonu	P.R.A.
8103	Depo No. 6	Ankara Hava İstasyonu	O.A.A.	6067	İstanbul Okulu	İstanbul Hava İstasyonu	O.A.A.
6042	Depo No. 7	Ankara Hava İstasyonu	O.A.A.	6056	Servis İstasyonu	İstanbul Hava İstasyonu	O.A.A.
7319	Donatı Merkezi	Ankara Hava İstasyonu	O.A.U.	8436	Yamaçlar	İstanbul Hava İstasyonu	O.A.A.
7028	Meteorolojik İstasyon	Ankara Hava İstasyonu	O.A.A.	7352	Depolama Merkezi	İstanbul	I.A.A.
6049	Çiğli Hava Üssü	İzmir Çiğli Hava Üssü	I.A.A.				

Türk topraklarında Amerikan askerleri, Türk yöneticilerini haberi olmadan her istisnalarla süpürdüler

İŞGAL ALTINDAKİ TÜRK TOPRAKLARI

● Bizatt Amerikan Hava Kuvvetleri'nin hazırladığı bir rapordan aldığımız yukarıdaki listeyi, "Türkiye'de üs yoktur" diyen Amerikalıların suratlarına çarpıyor ve cevap bekliyoruz.

TÜRK sosyalistleri vatan toprakları üzerinde 50 milyon metrekarelik Amerika'ya satılmış olduğunu, Türkiye'nin Amerikan askeri kuvvetlerinin işgali altında bulunduğunu açıkladıkları zaman başta İktidarın Morison'cu ideri olmak üzere, bütün sağın takım giddetli tepki göstererek Türkiye'de iş değil tesisler bulunduğunu ve bunların da NATO'ya bağlı olduğunu söylediler. Sağın kanadın tepkisi bu kadarla da kalmamış, Türkiye'de Amerikan İseminin var olduğunu ileri sürerler "boşunluk"la suçmuşlardır.

ANT, bu sayfa "Amerikalıdan çok Amerikalı" onlara en susturucu cevabı, bizatt Amerikan

kaynaklardan aldığı bilgilere dayanarak vermektedir.

Amerikan Hava Kuvvetleri Komutanlığı tarafından yayınlanan "USAF INSTALLATIONS DIRECTORY (Worldwide) - Dünyadaki Amerikan Hava Kuvvetleri Tesisleri Rehberi"nde Türkiye'de mevcut olan bütün Amerikan askeri üs ve tesislerinin isimleri ve yerleri açıklanmaktadır.

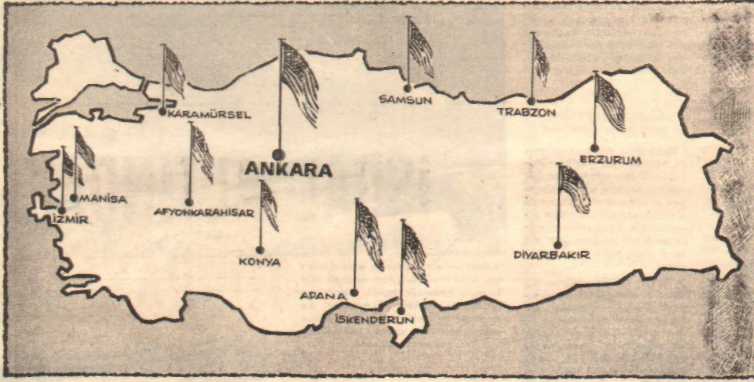
AFM 87-3 sayılı ve 25 Kasım 1963 tarihli rehberde Türkiye'deki Amerikan askeri üs ve tesislerinin 30 Temmuz 1963'teki durumu açıklanmaktadır.

Yukarıda yayınlanan listenin birinci kolonunda tesislerin numara-

¹⁰⁵ "Türkiye'deki Amerikan Üslerini Açıkliyoruz", *Ant Dergisi*, S 37, 12 Eylül 1967, s.8-9.

ve tesislerini açıklıyoruz

No.	Tesisin adı	Bulunduğu yer	Tip	No.	Tesisin adı	Bulunduğu yer	Tip
6871	Postane	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A	6678	Depo No. 5	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A
6557	İdarehane No. 5	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A	6749	Depo Remizliği	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A
6824	İdarehane No. 6	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A	6750	Depo, Askeri Meydan	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A
7080	Havaç Lojmanları	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A	7358	Depo No. 8	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A
6962	Haberleşme Tesisleri	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A	4468	Hava İstasyonu	Mocael - Rarantırcel	P A A
8755	Alle Lojmanları	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A	6064	Haberleşme Merkezi	Rarantırcel Hava İstasyonu	O A A
7857	Alle Lojmanları No. 2	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A	7726	Kararata Alan İstasyonu	Adana - Kapatık	O A A
8563	İzmir Hastanesi	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A	7721	Kararata Verici İstasyonu	Adana - İçirlik Hava Üssü	O A A
8564	İzmir Laboratuvarı	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A	7218	Konya Subay Lojman. No. 1	Konya	L A A
7666	Oto Bakım Merkezi	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A	7306	Konya Subay Lojman. No. 2	Konya	L A A
8565	Park yeri	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A	7219	Konya Subay Lojman. No. 3	Konya	L A A
8315	İzmir Liman Bironu	İzmir	L A A	6050	Haberleşme İstasyonu No. 1	Samsun	T A A
8567	Rekrasyon Merkezi No. 1	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A	6081	Haberleşme İstasyonu No. 2	Samsun	D A A
8961	Rekrasyon Merkezi No. 2	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A	6032	Haberleşme İstasyonu No. 3	Samsun	D A A
8869	Rekrasyon Merkezi No. 5	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A	6033	İstihdam Teşhih Merkezi	Samsun	D A A
6748	Rekrasyon Merkezi No. 4	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A	6053	Haberleşme Merkezi No. 1	Trabzon	D A A
6877	Rekrasyon Gençlik Merkezi No. 2	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A	6043	Haberleşme Merkezi No. 2	Trabzon	D A A
5562	İzmir Okulu	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A	6046	Haberleşme Merkezi No. 3	Trabzon	D A A
8568	Servis	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A	6037	İstihdam Teşhih Merkezi	Trabzon	D A A
7354	Tıvârî Depo	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A	6453	Haberleşme Merkezi	İstanbul - Yalova	O A A
				4796	Ocean Petrol Tesisleri	Adana - Yumurtalık	O A A

Türkiye'nin çeşitli illerinde Amerikan Hava Kuvvetleri'ne ait üs ve tesisler bulunmaktadır ve burarlarda Amerikan bayrakları dalgalanmaktadır. Büyümsözleşme yedi ildece kırım halim müadelesi vererek kazanmış bir ülke için yabancı bir devlet bayraklarını Türk topraklarını terk etmek, herhalde tahakküküne en büyüküdür... Türkiye Cumhuriyeti'ne yukarıdaki haritada görülen manzaraya kazandıranları ehitte Türk tarihi affetmeyecektir.

ları, ikinci kolonda tesislerin isimleri, üçüncü kolonda o tesislerin bağlı oldukları ana tesisler yer almaktadır. Son kolondaki harfler ise tesislerin tip, sınıf ve statülerini göstermektedir.

Tip için gösterilen harfler şu anlama gelmektedir: L - Hava kuvvetlerine kiralanmış, O - Üs üssü, P - Ana tesis, D - Diğer müvezzer.

Sınıf gösteren harfler: A - Yarımçı, O - Harekâta ilgili, K - Eğitimle ilgili.

Statü gösteren harfler: A - Faal, D - İnşaat halinde, I - Gayrifaal...

Listede de görüldüğü gibi, Ada-

na'da İçirlik Hava Üssü 2663 numara ile, İzmir'deki Çiğli Hava Üssü 6860 numara ile Amerikan Hava Kuvvetleri'ne bağlı olarak gösterilmektedir.

Üs ve tesisler genellikle Adana, Ankara, İzmir, Manisa, Diyarbakır, Karamürsel, Konya, İskenderun, Karamürsel, Samsun ve Trabzon'da kesif olarak bulunmaktadır.

Bu üs ve tesisler, sadece harekâta ilgili kuruluşlar olmayıp lojistik hizmetleri de geniş şekilde kapsamaktadır. Okul, hastane, yemekhane, iklim merkezi, petrol depoları, subay lojmanları, ordu ev-

leri, oto tamirhaneleri, bakım yerleri, parkları, radyo istasyonları ile Amerikan Hava Kuvvetleri mensupları Türkiye içinde ayrı koloniler teşkil etmişler, devlet içinde devlet statüsü kurmuşlardır. Bu üs ve tesislere hiçbir Türk girememekte, Türklere çıkan ihtilaflarda Türk hukuk mevzuatı uygulanamamaktadır.

Bu üs ve tesislerin, bir savaş halinde Türkiye'nin çıkarılma uygun olarak kullanılmadığına dair hiçbir garanti yoktur. Bu üs ve tesisler yüzünden, sırf Amerika'nın çıkarları için Türk topraklarının

bir savaş alanı haline getirilmesi mümkündür.

Amerikan Hava Kuvvetleri'ne bağlı üs ve tesislerde Türk veya NATO bayrağı değil, Amerikan bayrağı dalgalanmaktadır.

Yukarıdaki haritada da görüldüğü üzere, tamamen Amerikanın yönetimindeki bu üs ve tesislerle Türkiye, ıgal altında bir ülke durumuna sokulmuştur.

Amerikan usakları, bu hazin manzara karşısında, hâlâ Türk sosyalistlerine bir cevap vermek cür'etini gösterebilecekler midir?

Bekliyoruz...

Ek-2: Türkiye'deki ABD Üs ve Tesislerinin Haritası (1980)¹⁰⁶

¹⁰⁶ Kondrad Ege, "U.S. And NATO Bases Turkey", *CounterSpy*, S 3, 1980, s.23; CIA-RDP90-00845R000100150003-8.

